

LETO II. - 1939

ŠTEV. 10

OBZORJA

REVIJA
ZA
LEPOSLOVJE
UMETNOST
IN
PUBLICISTIKO

VSEBINA

Branko Rudolf: JUŽNA NOČ — Ferdo Godina: PESEM IZ MURSKIH ŠUM — Branka Jurca: IZGON — T. S.: Z GROBLJA — Janko Samec: SONET O POTUJOČEM HREPENENJU — Joka Žigon: MOGOČE SO PA JABOLKA RES ZASTONJ! — Anton Slodnjak: NEKAJ MISLI OB ZLOMU POLJSKE DRŽAVE — Dr. Maks Šnuderl: OB DVAJSETLETNICI MARIBORSKEGA GLEDALIŠČA — J. Caestus: PREŠEREN — POROČILA — OCENE — POPRAVKI

Revija „OBZORJA“

izhaja dvanajstkrat na leto.

Naročnina znaša za vse leto din 100.—, za pol leta din 50.—, za vsak mesec din 9.—, za dijake za vse leto din 84.—, za pol leta din 42.—, za vsak mesec din 7.—.

Uredništvo in uprava v Mariboru, Kopališka ulica 6. Prispevki in recenziji izvoli naj se pošiljajo uredništvu „Obzorij“, Maribor, Kopališka ulica 6. Nenaročenih rokopisov uredništvo ne vrača.

Revija se naroča ali reklamira pri upravi.

Revija je glasilo Umetniškega kluba v Mariboru. Ureja jo prof. dr. Vladimir Kralj v Mariboru.

Zalaga, izdaja in tiska Mariborska tiskarna d. d. v Mariboru.

Za uredništvo, izdajateljstvo in tiskarno odgovarja ravnatelj Stanko Detela v Mariboru.

SPOROČILA UPRAVE:

Prosimo vse one, ki so revijo lani prejeli in še niso poravnali naročnine, da jo poravnajo čimprej.

Vsakomur je dano na izbiro, kako poravnati naročnino, bodisi celoletno, polletno ali mesečno.

Vse, ki smo jim poslali revijo, prosimo, da jo pokažejo tudi svojim znancem in prijateljem ter nam sporočijo naslove onih, ki bi se radi naročili nanjo. Sporočite in napišite nam čitljivo ime in popoln naslov.

Pridobivajte novih naročnikov! Poslužite se položnice poštnega čekovnega računa št. 11.787 „Mariborske tiskarne d. d., Maribor“ s pripisom na srednjem delu (sporočila) zgoraj „Obzorja“.

Kdor želi originalne platnice „Obzorij“, letnik 1938, naj pošlje na upravo din 10.—, z vezavo vred pa din 20.—.

CENIK INSERTOV:

Cela stran velja din 800.—, pol strani din 400.—, četrt strani din 200.—.

JUŽNA NOČ

BRANKO RUDOLF

I.

Daleč nad odprtim morjem,
v majhnem koščku nad obzorjem,
na oblaku ugaša zarja;
spred otoki — silhuete,
v barvi ognja razodete
in bledeče, ko šumeče
morje vse glasnejše udarja.

Skoraj temna ladja orje
v noč brez zvezde mračno morje;
topel, vlažen veter piha,
tiho skoz vrvi prepeva;
v taktu rahlo jambor niha,
južna noč je blaga, tiha,
nežno v temni plašč odeva.

Tu je dobro dan končati,
južni noči se predati —
morje ziba te kot mati —
topel veter, val šumeči —
sladko je na krovu leči,
zrak pršeči vase vleči,
dobro spati, spati, spati.

Južna noč je kakor svila;
kot bi žena te ljubila,
njena zapeljiva sila
te zaziba, zdaj spet zdrami.
Spanje? Bdenje? Med obema
žametni te mrak prevzema;
zdi se, da toplo objema,
boža z rahlimi rokami.

II.

Napol že v sanjah čutim, da šumi
in mlaska morje, veter boža lica
in dobro mehki, topli val noči —
dremota v željne ude mi pronica.
(A daleč so ljudje, ki morali so umreti,
njih rane so kot temni, rdeči cveti.)

Miru sem žejen, mnogo sem prebil...
potopil se bom v svetle morske pene,
sprostil se bom, od sebe bom umil
skrbi in vse hotenje, ki me žene.

(Pred kratkim bil je siv in moten dan,
ko sem po svetu taval kot pijan,
a bil sem od sočutja ves bolan
in bil sem strt, čeprav še ne ugnan.)

Kot bi umrl, tako bi hotel spati —
nekdaj so pravili, da ta, ki v grobu spi,
še sluti mene dneva in noči,
še sliši, da nad njim drevo šumi
in šepetanje bilk na trati...

Vseh mrtvih mrtvec, ki je v jami zakopan,
kaj bi bilo, če ta se zdrami?
(Zavest ljudi je — kot pribita dlan.)
Grob bi razvalil kakor velikan,
pogledal v svet, kjer je najbolj prostran,
in se uprl z orjaškimi rokami.

Pred zarjo silni hrbet bi zravnal
in dvigni! glavo nad oblake —
roke razširil s silno kretnjo.
In kdo ve, kam tedaj korake
bi usmeril in komu bi voljo dal,
ko bi zamahnil kakor v pretnjo?
Svet bi voljan bil, kot iz gline,
in zašumele bi gladine —
kot gozd, ki ga je zagonetno
razgibal močni dih z ravnine...

PESEM IZ MURSKIH ŠUM

FERDO GODINA

Že dva dni sem preživel v stari logarnici. Kot vedno v prejšnjih časih, tako sem tudi sedaj z otroki ob večerih pod zvezdami sanjaril o svetu, o mestih, planinah, sploh o vsem življenju daleč na jugu in daleč za prostiranimi polji na zapadu. Poiskali smo na nebu severnico, nato veliki voz in govorili smo o rimski cesti.

„Pa nebesa?“ se je spomnil mali Jožek.

„Nad zvezdami,“ sem dejal.

„Nad zvezdami? Pa se ne vidijo?“

Starejši so se na tihem smejali, jaz pa sem delal resen obraz.

„Mesec je premočan.“

Log se je spravil k počitku. Res, kot človek. Motile so ga samo sove s svojim „jau, jau“.

Jaz bi še govoril, kajti bila je prijetna noč in okrog mene so bili otroci, ki so požirali vsako mojo besedo. Noč ti navdahne nekaj neznanega, skrivnostnega, da je to, o čemer pripoveduješ, čisto drugačno, lepo ali strahotno.

Prisluhnil sem besnemu lajanju, ki se je zaslišalo od svinjakov. Otroci so prasnili v smeh:

„Jela laja!“

„Pojdimo, Jela laja!“

Plazili so se k svinjakom. Ker nisem vedel, kaj prav za prav je, sem jim sledil. Po prstih smo šli ob plotu in se stisnili v kot.

Mesec je svetil. Dobro sem jo videl. Vsa v ognju je tolkla svinje, ki so silile v škač poleg nje. Dekla Jela pa je besno lajala in tulila.

Otroci so zavpili od veselja. Ko je Jela zagledala tudi mene, je spustila škač in stekla v sadovnjak ter se skrila med drevesi. Čeprav je bila lepa mesečna noč, je nismo mogli opaziti. Sram jo je bilo pred mano.

Jela je služila tu že deseti mesec. Že deseti mesec! Ona, ki je do petnajstega leta pasla, kadila, se pretepala in živela v svobodi. Kdo bi takrat verjel, da bo vzdržala. Pa je! Jela služi že deseti mesec.

Mogoče ji je škodovalo prej premočno kajenje ali slaba hrana, kajti ko je prišla v logarnico, je bila suha in blede.

Zdaj pa? Okrogel obraz ima, močne ustnice, močno telo, skratka Jela je postala pri svojih šestnajstih letih dekle, ki je ne moreš pogledati, da ti ne bi zaprlo sape.

Kot trnina je bila. V času svoje službe je bila samo enkrat bolna. Pojedla je strup za podgane. Pa se je kmalu skopala s postelje in zopet je bila vsa logarnica njena.

V logarnici je balilo težake šest beguncev iz kolonij. Postavljali so plovce. Kakšen je težak na gospočini, to itak vsak ve. Oštija in porka Madona sta padali gosteje kot dež v jeseni. Vse je prišlo na vrsto, vse skrivnosti, ki so se dogajale na kolonijah.

Jela pa je krmila svinje, dojila je in prala posodo na dvorišču. Kakor da je sama pri hiši, se je brigala samo zase. Vendar pa to le na videz, kajti vsak pogled in beseda mladih, močnih beguncev jo je zaplekla.

„Dobra je.“

„Vzdržala bi dosti.“

Pri takih prilikah se navadno zaplete poznanstvo. Slučajna srečanja so največkrat usodna. Nekaj je v človeku, kar ga vrže iz tira, da še sam ne ve. In ljubezen! Ljubezen je sploh čudovita stvar; nepričakovana, ne negovana, ona je ustvarjena iz nič in je močnejša od vseh zemeljskih sil.

A Jela, Jela Modlic ni slutila tega. Kaj bi ona, ki še ni nikdar ljubila, ki se je samo potepala po paši in preklinjala krave.

Begunec Oto jo je pozelel. Takoj ko jo je zjutraj zagledal, ni odmaknil od nje oči. Vsak njen gib ga je dražil in požiral jo je, kadar jo je videl.

Zvečer, ko so begunci opravili, so se zgubili po gorički stezi proti kolonijam. S smehom, z norci in z zbadanjem. Oto pa je ostal za čas in nekaj popravljal. Jela je vedela, čemu je ostal. Kaj ne bi, če smo že mi brili norce na ta račun ves dan in nagajali Jeli.

Mali Lojzi je prignal iz šume svinje. Jela je izrabila trenutek in odhitela k skedenjskim vratom.

„Počakaj, Jela,“ je siknil begunec, ko je hitela mimo.

„Pojdi k vragu,“ ga je ošinila, odprla svinjam in po logarnici so začele kokodakati kokoši, kruliti svinje, psi so lajali, pač večer v logarnici se je začel. Še tja do šume so prišli glasovi ljudi in živali.

Drugega dne zgodaj je bil Oto na dvorišču še speče logarnice. Logarja je čakal. Prosil ga je za odtrgano drevo, ki je bilo nagnjeno na pot v severni šumi. Drevo! Vraga bi on prosil za drevo, če ne bi bilo Jele. Že leta je bilo nagnjeno in je trohnelo, pa bi ga zdaj podiral, ko pride pomlad in ko Oto ne potrebuje drv.

Tudi jaz sem se smejal Jeli, ko so ji oponašali begunca. Njej pa, kot da ne bi bilo nič, obrnila se je k meni in me trdo vprašala:

„Si se najedel?“

Ne da bi čakala kaj bom rekel, je pograbila posodo, se divje zasmejala in skočila v shrambo.

Jela je bila pravi divjak.

Kdo bi razumel žensko! Ali je znala tako prikrivati ali pa sploh ni čutila ničesar do begunca, taka je bila. Niti sence vznemirjenosti. Skakala je kot žrebička, ropotala s posodo in če bi jo begunec videl, bi zblaznel.

Logar mi je zaupal severno šumo pri kolonijah. Vzel sem puško in

pogledal z beguncem odtrgano drevo. Ni ga bil vesel, kot je po navadi vsak, ki kaj dobi iz šume. S sklonjeno glavo je šel proti kolonijam. Čez mesec dni sem zopet prišel na ta kraj. Tako, slučajno. Pa odtrgano drevo je stalo nedotaknjeno. Smejal sem se beguncu, ker sem vedel, da je Jela divjak.

Kdo še ni videl šume v marcu? Pa to ni nič. Videti, iti skozi gozd in dihati sveži zrak, to še ni nič.

Zaživeti z zemljo, z rastlinami, drevesi in živalmi, to je tajnost, ki vedo zanjo le ljudje, rojeni med tablami malih in velikih dreves. Toliko dni sem hodil po skrivnih gozdnih stezah z logarjem. Molče sem meril njegove korake ter poslušal povest o gozdu brez neumne fantazije.

Kaj boš sanjaril tu, če ti razjeda molj drevo, če ti olušči jelen skorjo, če ti podkoplje lisica korenine in ti trga zajce in fazane.

Kače in žabe so se prebudile, bezeg je pognal, divji golobi so se vrnili.

Da si zopet tu med drevesi in ne vidiš ne polja, ne bregov, pa bi vedel, da se je marec, lepi, sončni marec dotaknil zemlje.

Prisluhnila sva z logarjem. Nekdo je vsekaval v drevo. Drugič, tretjič. Pri Ordovanju je to. Udarci zamirajo med drevesi.

Mir. Najlepši mir, kateremu sem prisluhnil v življenju. Udarec se je vrstil za udarcem.

Mirno, kot da se ne bi ničesar zgodilo, sva se napotila na križišče alej. Res. Našla sva sledove. Logar je dejal pri sebi:

„Okovan in gumijast podplat.“

„Dva,“ sem dejal tiho.

„Pojdi v mali vrt. Težaki kopljejo akacijo in topol. Do večera bom jaz pri vas.“

Našel sem obraščeno stezo, on pa je tonil v veliko šumo. Smeh in pogovor težakov se je slišal daleč naokoli. V grmovju so se drli fazani in pokali s perutmi.

Šel sem ponosen sam na sebe, z nabito puško na rami. Želel sem si, da pride pred mene kaj, da bi streljal. Gozd je bil moj; drevesa, zvončki, vijolice, živali, še kače.

Ko sem prišel v vrt, so vsi utihnili.

Zakaj jaz, zakaj s puško! Vendar pa so nadaljevali s pogovorom in se na videz niso brigali zame.

Prav za prav imajo gosposki težaki vesel dan, če se zberejo pravi. Dva, trije, če so veseljaki, pa se jim smejejo vsi. Še hrasfi in topoli bi se smejali, če bi jim bog dal čut, da slišijo in vidijo.

Zemlja je bila sveža, korenine kratke, mali topol in akacija sta padala na kupe. Sonce se je nagibalo, gozd je oživel. Čez Muro je nekdo zavriskal, od Peklenice se je slišala sirena. Dan se je nagibal, kmalu bo težak zaslužen.

„Štef, zakaj se ne ženiš?“ vpraša nerodnega starega dečka lepa Maga.

Visoki škornji ji segajo do kolen in sedaj, ko si je obrisala pot, se ji je srajca izmaknila iz pasa. Pokazala je gol stas in Štef, ki je hropel in odpiral debele ustnice, je bruhnil v smeh.

„Tebe vzamem, če hočeš.“

Smeh je polnil gaj, vsak je hotel nekaj povedati, vsak se je smejal.

„Kaj bi se ti upal pri meni spati,“ je vztrajala Maga.

„Čemu bi se pa potem ženil!“ je rigal Štef.

„Pa, če bi te jaz kaj prosila?“

„Ne bi ti bil jalen.“

Smeh, nezaslišan smeh je nastal v malem vrtu. Malokdaj se človek nasmeje tako preprosti želji, kakršno je imel Štef. Smeh! Človek je zmučen, je prenovljen po njem in bi hotel samo še trdno, prijetno zaspati. Vse bi hotel dati iz sebe in ne izvedeti ničesar več.

Bog je ustvaril smeh, da dvakrat poplača težave, ki nas tarejo.

Težaki so vpili nad Štefom, ki je držal čik na spodnji ustnici in se rečal, da so se mu tresle roke. Bi Mago, bogme jo bi! Kdo je ne bi izmed vseh teh, ki so kopali topole! Prej bi jo hoteli kot Štef, smejali so se pa samo njemu. Maga je bila čudovito dostopna. Zdelo se je tako vsakemu, ki je vihtel motiko, in vsak je mislil na sebe, čeprav je govoril za Štefa, tega nerodnega, močnega bika.

„Prišeži na topol,“ je nekdo vpil.

„Na hrast, če hočeš, Mago bi,“ je sopihal Štef.

Maga! Je bila to šala? Tudi senca resničnih želja se ni porodila pri tebi in pri teh, ki so vpili in se smejali? Kdo bo sanjal o tebi in o kom boš sanjala ti?

Prišel je logar, ogorel, zmučen in blaten. Pleglo je veselje. Štef je utihnil in slišale so se samo motike.

„Štef, zadnji si!“ je menil logar.

„Samo z ženskami ima opravka,“ je čevketal nekdo.

„Slišal sem, da si bil prejšnji teden pri dekletu, pa si se bal ponoči domov,“ je menil logar proti Štefu.

„Bal? Opolnoči je bilo, pa sem šel mimo cintura.¹⁾ Še grozdje sem trgal.“

Trudni in blatni so na večer pustili delo in se vračali proti Muri domov. Midva z logarjem sva zavila v logarnico.

„Počasi živijo,“ mi je pripovedoval.

Sonce se je nagnilo. Lojzek se je daleč na robu šume prikazal s svinjami. Tri čoke so se pasle spredaj, prašič za njimi, gudeki pa so se še motali po bobovišču.

Hlapec Vinci je pel nekje daleč v šumi. Bližal se je s kravami domu. Vlekel je melodijo v neskončnost.

¹⁾ pokopališče

Večeri v logarnici so si bili podobni. Vse je hitelo za svojim delom; treba je bilo zapreti živino, napojiti, nastlati. Čebljanje, vpitje in petje je polnilo nebo.

Lojzek je zapasel čoko.

Kristus, kaj če jo bo spet graničar ustrelil. Seveda, na veliki aleji je pasel. Norček mali. Skril se je nekam za hleve in jokal. Kaj če je šla čoka na setve?

„Kaj delaš v šumi?“ je bil v skrbih logar. „Misliš, da ti bom jaz pazil na svinje. — Jela, kje si?“

„Kaj je?“

„Pojdi po čoko, ne vidiš, da se dela noč. Ta norec pa pride in ne pove prej.“

„Kam bi pa šla?“

„Na setve, do velike šume.“

Pustila je Jela delo in šla preko njiv. Če jo najde, jo najde, če ne, ne. Vseeno. Bo vsaj manj dela, če se čoka izgubi.

Prišla je do šume. Prisluhnila je. Mogoče bo v šumi.

„Jela —“

Jela se je prestrašila, skočila po oranju in tekla po setvah, ne da bi gledala, kdo jo je poklical. Iz šume pa se je utrgal begunec Oto. Tekla sta po setvi, kot da bi ju nosil vihar. Kratka krila si je potegnila Jela nad kolena, Oto pa je hlikal za njo:

„Jela, Jelica, čakaj! Jaz sem Oto, begunec.“

Jela je skočila čez mejo, ni pa videla visoke brazde. Padla je, da so jo krila pokrila.

Oto je v trenutku bil pri njej, jo objel in jo pritisnil na zemljo.

V nizki setvi se je razvil med Jelo in beguncem kratek, oster boj.

Kaj je bilo to! Begunec Oto, ti si blaznež. Mar ne veš, da je Jela divjak?

Komaj je Jela čutila njegovo roko na stegnu, je vztrepetala, ga ugriznila v lice in ga vrgla raz sebe. In predno se je Oto zavedel, je hitela ona proti logarnici.

„Jela, prokleta si.“

„Pojdi k vragu.“

Begunec je ležal v nizki setvi in gledal za dekletom, ki je tonila v mraku. Okrog logarnice pa je pojemał hrup, kajti delala se je že prava noč.

Jela in Maga sta bili sestri. Pa kot da jih ni rodila ista mati; Jela je bila grozno tele, a Maga mirno, pametno dekle, ki je vzljubiš na prvi pogled. Res pa je tudi bilo, da si marsikateri begunec, ki je prišel v logarnico na delo, ni mogel dolgo pozneje najti mesta, ko je videl Jelo.

Hiša, kjer je bila Jela doma, je bila takoj čez vodo na robu vasi. Sicer Mura ni dosegla nikdar praga teh malih koč, ki so se vrstile pod bregom.

Vse življenje je bilo čez dan tu doli, kajti ljudje so se v poletnih dneh kopali ali pa so hodili na njive čez vodo. Pa tudi šuma je bila tam. Vaščani so hodili krast suhljadi ali pa so lovili v zavitih strugah ribe in pižmovke.

Zvečer, ko sonca ni bilo več, se je preselil živ-žav gori na veliko cesto. Tu so sedeli ljudje pred hišami na klopeh, kot je to navada po madžarskih vaseh. Brunda se tu, obira, smeje in počiva. Le otroci skačejo po cestah, ščijo v prah in mečejo mokre kepe drug v drugega.

Ah, veselo je tu. Hrošči brnijo, jorgovani cveto in ves ta opajajoči zrak se meša s smradom, ki se širi od gnojišč.

In v nedeljo zvečer! Takrat je pravi raj. Pleše se in ljubi na veliko.

Kdo bi ustavil Jelo, da bi bila v samotni logarnici onkraj voda. Tam se ne gane živa duša. Šuma je mrtva, polja spe, tu v vasi pa je ena sama pesem, en sam smeh.

Stari Modlic je bil na Jelo ponosen. Kaj ne bo. V logarnici bo služila kmalu eno leto. V logarnici! Tam se obrača mnogokrat gospoda. Logarnica je sploh hiša, kamor sleherni stopi s spoštovanjem.

Jela si je med letom nakupila krila, robcev in sploh je bila oblečena lepše, kot katera koli izmed vaških deklet. Da ni izostal smeh, katerega lahko vsak razume, je jasno. Pa Jeli to ni bilo nič. Doraščala je, obleko je imela kakršne prej nikdar ne, in zdelo se ji je na teh nedeljskih obiskih, da plava v zraku in da jo sleherni človek občuduje. Saj jo tudi je. Kaj ne bi, Modličevo Jelo, ki se je prej potepala po paši, prosila kruh in lovila ribe.

V človeku tiči to, da vsako spremembo na drugem sprejme z zavistjo. Prej je bil to pa to, zdaj je pa tako.

Počasi pa se navadi vsak in preteklost te samo vzpodbuja, da bi storil ti isto.

Da se človek, kakršna je bila Jela, tako dvigne, ni mala stvar. Fantje so pa bili tudi bedaki. Ali niso prej videli, da je Jela dekle, lepa kakršna je Maga. Zdaj pa, čeprav jo kdo ogovori, nese glavo kot kraljica iz srednjega veka. Taka je Jela, ki raste v murski šumi, se razvija in vrag ve, kdaj bo podlegla valu krvi, ki se nabira v njej.

Najprej, kadar pride domov, stopi k svoji prijateljici Rozi. Zdivjana, kakršna je, steče po dvorišču, skoči na okno, se zareži v sobo in veselje s paše se vrne. Umazane stene, smrdeča posteljnina, vse to je prijetna sprememba, to so spomini na čase, na katere Jela ni mislila, vendar se jih je veselila.

Radovanova Roza se je Jele razveselila.

„Skoči noter,“ ji je vpila.

Edina Roza je bila dekle, s katero je bila Jela res prava prijateljica. Govorili sta o svojih stvareh. Pa kaj se je zgodilo takrat! Roza je že dolgo prikrivala Jeli skrivnost, o kateri se je šušljalo po vasi.

Če bi rekel o Rozi, da je neumna, bi ji delal krivico. Res pa je bilo, da je vsako stvar vzela tako preprosto, da gornjega tudi nisi mogel zanikati. Sicer smo pa ljudje silno različnega mnenja o svojih bližnjih, ali spadajo med norce ali med pametne ljudi. In če smo odkriti, moramo priznati, da bi zadevo lahko razčistil samo bog, ker nas je on ustvaril in ve, kako je s posameznikom.

Roza torej ni bila neumna, vendar pa so ji odrekli vaščani razsodnost, s katero so oni spremljali dogodke na vasi. Jela tega ni storila nikdar. Vedno je bil njun pogovor resen, pristrčen in kakor že omenjeno, je bilo pravo čudo, da Roza ni zaupala Jeli skrivnosti, o kateri so že mnogi vedeli.

Ko so drugi iskali veselja po sencah, gostilnah ali kjer koli, je Jela pohitela k Rozi z novico, ki jo je slišala že na mašni poti.

„Noseča si, pravijo.“

„Saj še nihče ni videl,“ se je začudila Roza.

„Pokaži,“ je hitela Jela.

Roza je ležala na postelji, ki je bila polna poležane slame. S staro rjuho je bila pokrita in tako čakala Jelo.

Jela je verjela vse, kar je slišala. Čudila pa se je, da ji je Roza skrivala. Ho! Zdaj se ji pa razveže in pove, da se že nekaj mesecev stiska in skriva dete, ki se bo kmalu rodilo.

„Kateremu si dala?“ je vpraša Jela v eni sapi.

„Smešno. Kateremu si dala, kakor da bi bilo to tako, kot kam greš na pašo.“

Ne vem, ali je ženskam prirojeno ali se samo navzamejo, da so v takih stvareh druga do druge neverjetno dostopne. Nehote si delijo srečo in bolečine.

Roza je Jeli skrivala to nekaj mesecev. Pa da bi ji vsaj sedaj povedala krivca, četudi bi bil Utekov Vanč, oni s krivo nogo, ki pase krave vso sezono.

Pa je bil. Prav on je bil. Kako bi mogla Roza še prikrivati, če je Jela uganila. Če bi prej uganila o otroku, pa bi ji tudi povedala.

V človeku tiči nekaj, da koprne po tem tajinstvenem srečanju. Vsak je tak. Potankosti bi rad vedel, vse čudovite gibe. Zakaj se spremeni to v trpljenje, ki največkrat spremlja človeka skozi življenje?

Jelo, ki je nagonsko dojela lepoto enega samega objema, je prevzelo. Jela ni vedela, kaj bi še vprašala Rozo. Saj nič ne ve, ničesar še ni okusila!

Zopet in zopet se je morala Roza razvezovati in ji pripovedovati tako smešne stvari.

To bi še trajalo dolgo, če se ne bi vrnil v sobo stari Radovan. On se ni odmaknil od doma, odkar se je zvedelo za Rozino sramoto.

„Kaj čenčate, vrag vaju je dal — — — Me bo logar naznanil, Jela? Kradla sva z vašim Blažem drevesa za drogove.“

„Bo! Zakaj pa gresta po alejah takrat, ko je zemlja mehka. Še slepec bi vaju zasledil.“

Radovanu ni bilo za tista dva, tri dni, samo govorilo se bo zopet mnogo. Drugič bo tudi težje pripraviti logarja za kako suhljad. Blaž! Ta je pa itak več presedel po arestih, kot pa je užival zlate svobode. Mnogo ljudi je, ki niso srečni, če jim ne sedi na grbi orožnik ali pa arest. Železna roka jim je poseben užitek. Taki ti ne bodo drugega nikdar pripovedovali, kakor o sporih v celici ali o prepirih s pazniki. Pa kaj! Vsak človek ima svoje veselje.

Radovan je bil že star in za take norosti mu ni bilo več. Človek, ki je preživel že sedem let v Franciji, ne spada več med take cigane in pretepače. Ženo je nagnal v Francijo, ker mu ni znala skuhati, kot se spodobi, sam bo pa šel zdaj v arest!

Radovana ni slišal nihče, da bi trdo prijemal hčerko zaradi sramote. Braniti greh, potem ko je že storjen, je prav tako brez koristi, kot po toči zvoniti. Hodil je potrč okrog in prepovedal je Rozi črhiniti komu besedo. Veže se naj in stiska!

Življenje, ki je povezano samo z zemljo, ti daje povsem drugačen pogled na svet, kot kakršno koli drugo. Nobena špekulacija z vremenom ali z zemljo ti ne pomaga. In če kje zavoziš, se pogrezaš v blato in trpljenje, da si velik revež. In Radovan, ki je imel sedem otrok — med njimi nosečo Rozo — in ženo v Franciji, je to občutil. Ni to kar tako. Roza naj se stiska in molči.

Jela se je veselila enega samega dogodka v bližnji bodočnosti; to je bilo slovo službi, slovo logarnici, slovo vsemu, kar je gledala dvanajst mesecev.

Delo se je odprlo in zemlja je zahtevala svoje ob svojem času.

Nekoč je omenil logar Modlicu, da bi pustil Jelo še mesec dni, dokler ne gre v Slavonijo ali kam že. Poleg mesečne plače da še primakne nekaj suhljadi.

Stari Modlic je bil zadovoljen. Ker pa je logar grozil sedaj s tožbo zaradi dreves, ki sta jih posekala Radovan in Modličev Blaž, ta pogodba ni več držala. Sina bo dal zapreti, v logarnici mu bo pa pustil hčer, da bo delala.

Pa predpis je predpis. Ne moreš delati po mili volji. Svet je lepo urejen po zakonih.

Logar je bil nepopustljiv. Ljubil je šumo kakor svoj dom. Tako bi si lahko zamislil vsak, pa hajdi s sekiro v šumo. Nič, sedela bosta, pa če je tudi Modličev.

„Ravno vi ne bi smeli v šumo, Jela! Vam nisem dal dovolj suhljadi? Zdaj pa še gre in mi seka drevesa.“

Jela ni nič odgovorila. Ob priliki bo povedala očetu, kako je razgrajal logar.

„Naj gre sedet Blaž!“ je rohnol potem stari Modlic. „Ne bo prvič in ne zadnjič. Ti pa domov, ko ti bo stekel rok. Niti ure ne smeš več ostati.“

Jela je skočila iz hiše in bežala po bregu k Rozi.

„Domov, domov,“ je kipel v njej.

Tudi Roza se je tega razveselila. Škoda, da je noseča. Kmalu bi lahko pasli skupaj. Oni, ki so pasli lansko leto, že pasejo. Joj, kako lepo je na pašniku pri Muri. Morje marjetic je, vijolice cveto ob bregovih, vrba je pognala. In sonce, ljubo, toplo, najlepše sonce! Pastirska strast se je vzbudila v Jeli. En mesec bo uživala to, kar nudi paša, dokler je ne vzame Slavonija. Slavonija! Take so sanje vseh mladih. Katerega otroka se še ni oprijela ta neutešena strast po tujem delu in po tuji zemlji?

Oni, ki se vračajo, pridejo čisto drugi. Mnogo je takih kot Radovan, ki jih je tujina naredila prave gospode. Zato le ven v svet, ki človeka čisto spremeni.

„Roza, domov pridem,“ je vpila Jela.

„Jaz bom kmalu rodila, skupaj bova pasli potem, ja?“

„Ja!“

Radovanu pa žilica ponosa ni dala miru. To je pri človeku razjedajoči črv, ki ga ne zapusti nikdar.

„Naju je že javil logar, Jela?“

„Ne vem.“

„Kaj vruga pa delaš,“ se je jezil Radovan na to žrebe.

„Blaž bo šel sedet, so rekli ata.“

„Sedet! Težake bi lahko šla služiti.“

Prijateljstvo obeh deklet je postalo še tesnejše. Lepo bo, kot je bilo prejšnje čase.

Jela je doraščala. Ni ji dalo miru to, kar se je zgodilo z Rozo. Svet ji je stal pred očmi še uganka. Nemir, ki se polašča mladih ljudi, ko stojijo pred razkritjem onega, čemur pravimo sreča, jo je begal. Vedno jo je spremljala neznana, opojna misel:

Oto.

Do moškega je v tem kratkem času začela čutiti povsem nekaj drugega. In Oto! Ni bil neprimerno dober? Zakaj je skočila, ko jo je pritisnil na zemljo? Kako je mogla. Spremljalo jo je to, kot samomorilca smrt.

V nočeh, ko ni mogla zaspati, je kovala načrte. Samo, da ga vidi. Dnevi službe pa so bili šteti.

Da bi vsaj prišel na delo! Pa ga ni bilo. Če bi šla v šumo? Prišel bi, gotovo bi prišel. Zbala se ga je v tem trenutku. Ne bi bilo dobro. Zvijala

se je pod odejo od čudovitih slasti. Želi si človek, da bi se odprl raj, da bi se udrla zemlja, da bi se sploh zgodilo vse to, kar je nemogoče. To so sile, ki izbruhnajo, kadar pride čas, pa naj bo kakor koli. Mnogi si jih tešijo z razbrzdanostjo, drugi z vero, mnogi pa si jih zatarejo z robotanjem in trpljenjem, da se potem kot kreteni vlačijo okrog in čakajo smrti. Toliko vrst ljudi je na svetu in vsak živi po svoje.

Prej je bila Jeli pred očmi samo obleka, denar, pač to, kar je počasi kapljalo skupaj, kot jesenski dež. Trdo je treba garati, kadar je človek pri tujih ljudeh. Pa zdaj ji to ni bilo nič. Postala je kjer koli za hišo, gledala proti kolonijam in čakala Otona, čakala je, čeprav je vedela, da ga ne bo več videla.

Razgrajala ni več. Le nekoč se je razživela, ko se je z logarjevim vračala iz šume. Divjala je, lajala in se poganjala za psom. Peli so, vpili, sploh jim je vdahnila šuma čudovito razposajenost. Jela se je vrgla ob tla, skočila pokonci, odtrgala vejo in zavriskala.

„Jela, ostani še en mesec. Blaž bo pasel ali Maga,“ so ji prigovarjali otroci.

„Ostala bi,“ je rekla vsa iz sebe, „samo delala nič ne bom. Zaprli bi me v koruznjak, dajali bi mi jesti kot Trefiju. Njega bi lahko ustrelili, jaz bi lajala.“

Govorila je in skakala, kajti čutila je bližajočo se svobodo.

Tiste dni pa pride Radovan v logarnico. Nič Francoza ni bilo v njem. Čakal je molče logarja, ki je bil v šumi. Tudi stari Modlic je od nekje prikreval. Radovan ga je pregovoril. Saj se bo dal logar omehčati, da ne bo takih komedij.

„Plačati ne moremo, saj veste logar,“ je govoril Modlic logarju, ko se je ta vrnil. „Nekaj je zarubljenega pri hiši, nekaj nerabnega, hiše pa nihče ne kupi,“ se je šalil.

„S težaki odslužimo,“ je prigovarjal Radovan.

Logar je popustil še najbolj zaradi Jele, katero bi Modlic gotovo vzel domov. Škoda v šumi pa tudi ni taka, kolikor se pač mora pokazati ljudem, da v šumo ne bo vsak hodil po mihi volji. Pa s sekiro! Smešno. Saj je Radovan Francoz, ki ve, kaj se sme in kaj ne.

Jela je res ostala v logarnici, toda ni bila nič več vredna. Hotela je samo domov. Oto je ni zapustil. Šuma pa ji je bila sladka vaba.

Bi šla v šumo? Šla bo, pa bo, pa ji bog ne zabrani. Zaprta je svinje ter skočila na plot, da se je videlo kilometre in kilometre daleč. Oto! Njive, bereki, trava, šuma, vse je kipelo, vse je šepetalo ono skrivnost, katero človek nagonsko slutiti, ko se ji bliža. Pa da Jela ne bi bila divjak, če je divjala narava? Jela je skočila v setve. Šuma je tu. Jela je trepetala.

Pripognila se je in tekla k Otiju, prav tako, kot je pred časom bežala od njega. Kdo bo ustavil v Jeli val krvi?

Otroci, ki so se igrali pred logarnico, so jo opazili. Vpitje se je zaglavo prav do neba. Jela je obstala kot kip. Zasačili so jo, čeprav ni nihče vedel v kakšnem grehu.

Ne da bi kaj mislila, se je Jela pognala v beg proti brodu. Šla je domov in se v službo ni več vrnila.

Ne morem popisati življenje Modličeve Jele, ki se je pričelo z dnem, ko je zbežala iz službe. Prislulnil sem samo petju in vriskanju, ki se je slišalo od pašnikov, kjer so pasli pastirji in pastirice. Tam se je Jela znova začela pretepati. Tudi na Otona je pozabljala. Prevelika prostost ohladi ljubezen.

Roza je nekaj dni po Jelinem prihodu rodila mrtvo dete.

Roza je komaj čakala Jelo.

„Ugani Jela, je bilo moško ali žensko?“

„Ne vem.“

„Ugani.“

„Žensko.“

„Kako si pa vedela, saj so ga že pokopali.“

Obe sta se veselili, da bosta pasli vsaj nekaj časa, kajti Slavonija se je bližala.

Bil pa je čas, ko so se prekopavali šumski vrtovi in ko so romali iz vasi težaki v šumo. Modlic je Blaža zadržal doma in poslal Jelo na gospočino.

Radovana je bilo sram, da bi hodil balit sam svojo sramoto, pa je prosil Štefa namesto sebe. Naj gre norec, saj mu bo že dal nekaj za to.

Ker Mage ni bilo, so težaki ponujali Štefu Jelo. Pri težakih je zmeraj ista pesem: ali si vzameš ti to ali tega. V začetku so mehki, sčasoma se pa spuščajo vedno bolj v robate šale.

Jela je bila tiha, dokler je bil logar pri težakih. Ni se ga upala pogledati v oči. Ko je logar šel, se je drla, kakor je bila pač njena navada. Čudno, mislila je na Otona ves dan. Režala se je tako, kot da bi ga hotela priklicati.

Nekje v bližini je lajal Trefi. Gotovo je pasel tu Lojzek svinje. Čeprav je Jela pobegnila, se ji je vendar storilo milo, ko je slišala psa in videla od blizu logarnico. Na vse se pozabi, kar je težkega, ostanejo pa samo lepi spomini. Mogoče bi kdaj videla Otona, če bi ostala! Trefi je lajal. Nekje daleč v šumi pa mu je Lojzek žvižgal.

Jela je pustila motiko, si obrisala pot in šla z vrta v grmovje, kot da gre po svojem poslu. Nihče tega ne bi vprašal, če se Štef ne bi zarežal:

„Greš Trefija pohajati!“

Težaki so se zasmeli. Tudi Jela se je zarežala in klicala Trefija. Še zalajala je, da je bil večji smeh na šumskem vrtu.

Trefi jo je spoznal po glasu. Pritekel je k njej, pa je takoj odvihral. Ko je bila Jela tako sama s seboj, med ptički in divjačino, je kot z neba padel k njej Oto, zgrabil jo je in je ni izpustil.

„Jela, ne grizi me! Ne bom ti ničesar storil.“

Oto je dihal in ni vedel, kaj bi.

Jela pa se je osvestila. Zopet jo je prijelo staro divjaštvo. Kje so želje in sanje o Otonu, kje hrepenenje po njem! Ni ničesar. Kakor, da bi se vse to udrlo v zemljo. In sedaj bi se z Otonom samo še pretepala.

Pa Oto je ni razumel. Še tesneje jo je stisnil k sebi, jo zavihtel, a Jela mu je poddjala nogo, ga sunila od sebe, da se je prekupicnil v bobovišče. Ona pa je skočila v grmovje, stekla v vrt ter se hihetala.

Jela je doživela vendar nekaj lepega, predno je šla v Slavonijo: z Roza sta pasli.

IZGON

BRANKA JURCA

Glas sirene je hrešče presekala ozračje. Andrej se je zagnal z velikim korakom skozi vratarjevo lopo. Na cesti ga je sprevedril hladen zrak. Za hip se je ustavil. Čez Pohorje je vel mrzel veter. Pozna jesen je legla v dolino. Trava ob tovarni in še dalje do vznožja hriba je bila že vsa osmojena od mrzlih slan in je medlela. Na poljih so gnili in prhnili ostanki zelja in orumenelega koruzovja. Zemlja je ležala utrujena, mrtva. Ozrl se je za soncem. Nagnilo se je že močno čez poldan. Zdrknilo je neopazno, brez vročine. Sekalo je nebo nizko na robu. Srednje nebesne višave so ostale tudi okrog poldneva hladne. Še malo, pa bo sonce ugasnilo, še malo, pa bo tema. Zakasnil se je. Pospešil je svoj korak. Tovarna je stala na skrajnem južnem robu mesta. Cesta se je vegasto vila. Butala je ob siromašne hišice, ki so bile še sedaj v tej pozni jeseni vse na debelo prekrите s prahom, nato je spolzela pod železniški nasip in tekla dalje vzporedno z železnico.

Ko je korakal sprva po tej poti, ga je železnica vedno nanovo vznemirjala. Želel si je od tod, po svetu. Dolgo se ni mogel privaditi ne ljudem in ne kraju. Odkar je zapustil Škrbino na Krasu, se ni mogel več nikjer zasidrati. Vendar mu je bila ta trenutek misel na večno iskanje, od kraja do kraja, od ljudi do ljudi, mrzla, neprijetna, zoprna. Komaj da se ga je dotaknila, kakor da jo je prinesla s seboj razprostrta ptičja perot, že je občutil močan odpor do zlaganega hrepenenja. Vsaka stopinja, s katero se je v prejšnjih letih zaril v sivi prah, mu je obležala kot težek granit, v prsih. Mrzel srh ga je spreletel, ko se je spomnil trpljenj, skozi katera

je šel. Gledal je svetlo železno nit in mu je bilo prijetno, da ima svoj dom. Za znamenje se je še bolj pognal po cesti. Vsakikrat je bil vesel, ko se je bližal svojemu domu. Njegovo raskavo hrepenenje je hlepelo po utehi.

Pognal se je v podstrešno sobo. Vrata so bila višja kot pod. Skočil je čez stopnico in že se mu je razlila prijetna toplota po telesu. Plamen je svetlo plapolal v železnem štedilniku. Na lahko je prasketal. Mrtva tišina se je spajala z mrakom, ki je preprezal sobo.

Počasi sta si dokupovala z Juliko pohištvo. Zdaj sta imela za silo vsega. Andrejc je toplo objel svoj dom. Vsaka misel, vsako njegovo doživetje se je lahko v njem domače vgnezdilo.

„Julika!“

Njegov glas se je sončno razlil preko sobe. Iskal je s pogledom, v polmraku.

„Julika!“

Vrgel je plašč na stol, vrh plašča kapo.

Svetel smeh je hipoma napolnil sivino mraku.

Iz kota je stopila Julika vsa razsmejana.

„Veš, Julika! Nisem te mogel dočakati. Tako sem se zagnal po poti, da bi bil prej pri tebi.“

Andrejc je krepko stisnil njene dlani, jo pritegnil k sebi in se nagnil nad njene oči.

„Mislim sem na svojo srečo, da sem te našel.“

Glas mu je prehajal v šepetanje. Razločno je občutila na licu njegov razgreti dah, njegovo srečo. Mehko je šel z dlanjo preko njenega za spoznanje vzbreklega trebuha. Potopila sta pogled drug v drugega. Oči so se jima strastno poljubile.

„Kakor da sem ves prerojen. Tako nekaj čudovitega se dogaja s teboj. Več ne, Julika, toda enega otroka si strašno želim. Blaznim. Še potem, ko mi brnijo stroji na ušesa, čujem kri, ki se ti zaganja močno in polno po telesu.“

„Res, še sama se ne morem prečuditi. Kot zemlja na pomlad se zdim sama sebi. Tako otroško močno občutim to, da se včasih kar na glas smejim. Vedela bova še bolj razločno, zakaj se boriva.“

Nalahko se mu je Julika iztrgala. Šla je pripravljat zakasnelo kosilo. Po večerji je zalil sobo gost mrak. Medla, rumena svetloba petrolejke je delala sobo še bolj prijazno.

Hipoma se je v Julikinih očeh na široko odprla negotovost, nedoločen strah.

„Zakaj si obstala? Čemu si se prestrašila?“

Gledal je preko mize naravnost v njene oči.

„Skoro bi bila pozabila. Poziv imaš. Na policijo te kličejo.“

Beseda je ugasnila. Andrejc in Julika nista vedela kam v svoji negotovosti.

„Čudno. Zakaj neki me kličejo?“ je čez čas vprašal. Vprašal je bolj sebe kot njo. Glas se mu je pretrgal, postal mu je prazen.

Moreča skrb je legla med zidove. Zresnila sta se. Vrtala sta po vzrokih. Nikdo se ni oglasil in vendar je bilo, ko da bi se razgovarjala.

Drugo jutro sta odšla oba na delo, Julika na zapad mesta, Andrejc na jug. Zunaj je bila gosta tema, brez vetra, brez zvezde. Zrak je bil mrzel, mrtev. Mraz in vlaga sta leno ovijala obleko in se vgrizla v kožo.

Andrejc je moral na policijo. Za danes je v tovarni opravil. Potem bo šel kar domov. Presenetil bo Juliko. Za oba bo pripravil obed. Vsa izmučena bo prišla domov, pa ji ne bo treba kuhati. Danes ne.

Trdo so odmevali njegovi koraki po asfaltnem tlaku. Šele ko je stal pred poslopjem policije, se je zavedel prav, kam gre. Zopet ga je preplavila negotovost, dvom. Srce mu je pričelo močno utripati, ustnice mu je stresal lahen drget. Hodil je od sobe do sobe in iskal, kam naj gre. Po stopnicah navzgor so ga ljudje začudeno gledali, ko da bi nosil kak velik greh na svojih ramah. Le zakaj so ga klicali!

„No torej! Pokažite vašo pozivnico!“ ga je ogovoril uradnik.

Andrejc jo je predal. Uradnik je nekaj časa brskal po papirjih. Nato ga je pogledal iznad očal in ga resno motril. Andrejc je zaslutil, da se njegova usoda lomi.

„Izgon imate, dragi moj!“

Andrejc se za hip ni mogel znajti. Na izgon bi nikoli ne pomislil. Vedel je, da so iz mesta izganjali vsak dan tatove, ki jim niso mogli dokazati tatvine, tihotapce in pocestnice. Kolikokrat je videl dekleta, ki so jih stražniki izganjali v njihovo rodno vas. Vedno ga je spreletelo: mar bi jih pustili, kjer so. Saj jim nikoli ne pridejo na kraj!

Vedno se mu je zdel izgon smešna kazen. Hoteli so se jih iznebiti, pa so se jim vedno na novo kotalile pod nogami. Toda njega ne morejo izgnati v domačo vas, da bi drugi dan že prišel k Juliki. Čisto prav, bi si rekel, če bi moral oditi, ko je prišel v Maribor. Zapustil bi to mesto, kakor je zapustil že marsikatero. Naložil bi si nahrbtnik in bi se napotil za srečo. Toda zdaj ne!

„Kako, zakaj? Kam naj grem z nosečo ženo? Kam? To je vendar čisto nemogoče!“ se mu je utrvalo.

„Odlok je odlok. Iz države morate!“

„Vsaj toliko počakajte, da mi rodi žena, vsaj do pomladi!“

„Preveč ste se brigali za druge. Koliko nas je takih, ki smo pribežali kakor vi, pa imamo sedaj že novo domovinsko pravico in novo državljanstvo. Zakaj ste prav vi silili v stavko! Zadovoljni bi bili! Dobili ste delo in bi raje molčali. Kdor molči, desetim odgovori! Glejte! Žal mi vas je. Kaj

ste drezali v žerjavico. Naj bi jo rajši drugi razpihovali! Za vas pa bi bilo boljše, ko bi se stisnili kot polž in čakali na boljše vreme. Pamet, pamet, človek božji!“

Andrejc je vedel, da bi bili taki ljudje ravno tako hlapci, čeprav bi bili ostali onkraj meje. Njihovo hlapčevstvo bi jim bilo prav toliko, kakor da bi pljunili enkrat v svojo skledo. Potem bi še dalje jedli z velikim tekom. Nikoli bi jim ne prišlo na misel, da bi poskusili godljo, ob kateri mora živeti ljudstvo. Svojo vest zalijejo z mastjo, kakor zalijemo marmelado, da ne splesni. Toda Andrejc ni bil človek s polnim žepom prepričanj, za vsak čas drugega na razpolago. Medtem ko se je uradnik slinil od samih koristnih nasvetov, je rasel v Andrejcu upor.

„Če bi naj tu vsem lizal pete, zakaj ne bi potem ostal kar doma na Primorskem in bi opravljal isto obrt. Prav radi tega, ker se nas eden ne more skriti kakor polž in kakor vi, me izganjajo od tu. Radi bi se nas iznebili kakor gosposke hiše mastnih in svetlih ščurkov.“

Uradnik, ki je ves čas mirno govoril, kakor da bi sipal iz žepa svoje suknje svilene sladkorčke, je vstal brez vsakega razburjenja v obrazu in ledeno, sovražno govoril.

„Še zadovoljni ste lahko, da ste tako poceni odnesli svoje pete. Ko bi jaz kaj ukazal, bi vas postrelili kot psa! Kot psa. Garjava ovca ste! Radi takih moramo mi vsi toliko pretrpeti!“ Še vedno bolj se je razburjal. Glas mu je hreščal in sikal.

Andrejc je ostal zdravih misli.

„Se lahko pritožim?“

„Ne bodite nesramni in predrzni! Jaz sam bom dosegel, da se vas iznebimo. Glejte, da izginete!“ V razburjenju mu je glas rasel in bobnel, da se mu je tresla debela spodnja ustnica. Pot domov se je vila Andrejcu v neskončnost. Obraz mu je čisto posivel. Iz ustnic ne bi mogel iztisniti niti kaplje krvi. Čez senca se mu je vlegla moreča skrb. Ves omotičen je stopal po cesti. Žgoče misli so mu plamenele. Zapraskalo ga je v grlu od prevelike žalosti. Bridko se je nasmehnil. Dalje naj gre iskat srečo, dalje! Saj jo je našel!

Vedel je, da naredi zločin nad samim seboj in nad drugimi, če odide. Dolgo je minilo, preden je spoznal to ljudstvo in ga vzljubil. Vendar je bil sedaj priklenjen z vsemi mislimi, z vsemi strastmi na ta mali kos zemlje. Čeprav ni imel pisanih državljskih pravic, je vendar vedel, da si jih je že zdavnaj pridobil, ker je ljubil to deželo in te ljudi.

K Juliki mora! Pognal se je po cesti naprej.

Tako iznenada se je zasekal izgon med Andrejca in Juliko, da se nista mogla znajti.

„S teboj grem.“ Stisnila mu je roko.

„Ne smeš. Kaj bi še ti v nesreči.“

„Bo že še kje drugje tudi dobro.“ Brez ognja je izgovorila teh par besed. Niso vžgale zaupanja v bodočnost. Vendar se jima je misel skozi ves popoldan in večer vračala. Vedno več, ko sta o tem govorila, vedno bolj jima je bila misel domača in prijetna.

„Dobro! Toda kaj bo z otrokom?“

„Seveda! Z njim ne morem na pot.“

Strastno sta se oklenila. Gradila sta zaupanje v sebe in v bodočnost. Kam bosta šla, o tem se nista razgovarjala. Bilo je vse premečeno, nedoločeno. Andrej se bo posvetoval s takimi, ki vedo več o svetu in njegovi gostoljubnosti.

Oba sta bila vročično razburjena. Nista mogla najti počitka. Budno sta gledala v temo in plela misli. Šele pozno v jutro sta se izgubila v težkem spancu.

Julika je stopila skozi ozka, nizka vrata. Smrad po otroku, ki se mu kisa na obleki kava in mleko, po umazani vodi in po pregretem zraku ji je udaril nasproti. Svetloba je po malem curljala iz dvorišča skozi vrata. Zunaj je bil svetel dan. Bilo je še celo za spoznanje topleje kakor prejšnje dni. Ozračje je pregibal jug. V kuhinji pa je visel siv mrak. Vsiljiv, razdražljiv otroški jok je zaslišala. Vrata so se v tečajih premaknila. Bedračeva je stala sredi vrat, ki so peljala v sobo. Majhna, šibka. Komaj za spoznanje je bila starejša od Julike in vendar že vsa kot izžeta limona.

Juliki se je zopet strastno obudila želja po otroku.

„Tako nerada sem se odločila za ta korak. Pa moram. Z Andrejcem hočem. V tujino. Noseča vendar ne morem.“

„Vsako popade ista želja po otroku kot vas. Vsako, ki še ni rodila. Pozneje pridejo mirno in preudarno. Nič več jih ne obtožuje. Za nas je vendar nemogoče imeti celo vrsto otrok!“ je rekla resno, preresno za njena leta.

Juliko je vznemirilo. Gotovo ima prav. Z Andrejcem sta bila enakih misli. Bedračevi pa vendar ne bi bilo treba tega praviti! Ni ji do pogovora. Pogovor ne more te rane odstraniti. Nikoli bi se ona sama radi sebe ne odločila za tak korak. Nikoli!

Zdrava in sveža mora na pot.

V kuhinjo je zlezla tesna tišina.

Julika se je zavedla.

„Torej boste?“

„Bom.“

Bedračeva je zaklenila kuhinjska vrata. Zakrila jih je s staro rjuho. Zunaj je slišala Julika razločno glasove ljudi in lajež psa.

Stala je togo vzravnan, napeta kot struna, misli pa so se ji izčistile, da je občutila vsak trepet zavesti.

Juliko je hipoma polil mrzel pot. Ostra, tanka bolečina ji je segla prav do srca. Za trenutek se je sesedla. Bolečina je vrtala vedno višje in višje. Sčasoma je postala bolj topa. Razlila se je po vsem telesu in ji mrtvičila ude.

Kot da bi glas tipal skozi sivo kopreno, je bolj slutila kot slišala.

„Prestali ste.“

Julika se je hotela dvigniti. Pognala se je kvišku in že so ji kolena klecnila. Preveč naenkrat je prišlo vse v teh dneh, jo je obšlo. Tako zelo sta se z Andrejcem razveselila otroka, ki ga niti ni bilo. V teh kratkih dneh sta doživela vse veselje nad otrokom in jedko grozo nad njegovim umiranjem.

Julika je popila še vroč čaj, nato se je previdno dvignila.

Opotekla se je čez dvorišče.

Zunaj se je svetil sončen popoldan, sončna nedelja. Ljudje so trumoma romali nasproti soncu. Kmalu bo prišel mrzel, snežen december. Lezli so po pustih pobočjih, po poteh kraj gozdov, čez polja in travnike.

Julika ni bila gotova svojega koraka, ko je stopala med njimi. Bilo ji je, ko da se je opila pri veseli družbi in se vrača domov sama, zapuščena. Vsa drhti. Misli, da jo izdajajo oči, da ji vsakdo bere bolečino iz obraza. V mestu je praznina. Ulice so gluhe. Koraki pošastno odmevajo. Hiše so sive in puste.

Domov! K Andrejcu!

Trudna omahne v sobo. Skozi podstrešno okence se je komaj zaslutil jasen, osvežujoč predzimski dan. Vendar je bilo Juliki zadoščeno. Samo edino željo je imela: počivati. Ni vedela do kdaj. Mogoče uro, mogoče do jutra, mogoče še dalje.

Andrejc se je vsedel na rob njene postelje. Nežno ji je poljuboval njene roke. Skozi priprte trepalnice je videla drget njegovih ustnic, neizmerno hvaležnost v njegovih očeh. Lahek smehljal se je vsedel na njena bleda lica. Oko se ji je osolzilo, trudno je zalesketalo. Blede roka ji je zdrsela preko njegovih las.

„Ni bilo tako hudo.“

Andrejc ji je mehko poljuboval ugašajoče oči.

Julika je kmalu zaspala. Andrejc je pazil na vsak njen dih, na vsako njeno kretnjo. Dihala je sunkovito. Podložil ji je, da je bilo vzglavje višje, da je lažje ležala.

Ko je sobo pospravil, se je vsedel k mizi, da je videl Juliki naravnost v oči. Podprl si je glavo z rokami in se zamislil.

Petrolejka je medlo brlela. Sobo je preletel pritajen vzdih.

„Zbudila se je,“ je pomislil.

Rezek vrišč.

„Andrejc! Andrejc!“

„Tu sem, tu.“ Zavedel se je, da jo je prevzel strah. Stopil je k postelji.

„Zakaj ne ležeš?“

„Samo danes ne bi legel. Sama moraš počivati. Če bi imela še drugo posteljo.“

„Ne! Pridi! Strah me je samo. Toliko noči sva že skupaj prespala, pa da ne bi te!“

Andrej se je razpravil in legel kraj zida. Ležal je vso noč čisto na robu postelje. Spati ni mogel. Šele proti jutru, ko je bilo Juliki malo boljše, je zaspal. Toda popoldne se ni počutila Julika nič več dobro. Močni krči so ji pretresali vse telo. Ustnice so ji trepetale, lica so ji za trenutek posivela. S krči se je razlila po vsem telesu drobna, ostra mrzlica. Vendar so ji krči samo v trenutkih lomili telo. Potem je bilo spet boljše. Vsak čas pa je trepetala v skrbi, kdaj se ji povrne napad.

Ko se je napad polegel, se je Julika mirno razgovarjala z Andrejcem.

„Mora biti tako. Narava se upira. Vendar res nisva mogla drugače. Če je kdo kriv, gotovo nisva midva.“

„Julika! Še malo trpljenja prestaneš in bova prosta. Morda bo že jutri zapadel sneg na debelo. Midva se bova pa umaknila snegu in mrazu. Mogoče bo že povsod cvetoč maj, ko si bova našla svoje gnezdo. Potem ti ne bo več treba tega trpljenja.“

Andrejčeve besede so strastno zvenele. Močan opoj v ljubavni noči so bile. Poslušaj jih. Vsega te prevzamejo. Čez čas pa vidiš, da si si sam splel misli in jih pripel sredi neba za najsvetlejšo zvezdo.

Julika se je smehljala z bolnim smehom. Ko da ne more za Andrejčevo strastno besedo. Stoji v dolini, vidi zarjo zahajajočega sonca, občuti prelest svetlobe in vendar ne more stopiti koraka proti obzorju. Nikoli ne bo dosegla sonca in če še toliko teče za njim.

Skozi okno se je vtihotapil mrak. Vedno je rada posedevala v mraku poleg Andrejca. Zunaj je že legla gosta, svinčena, neprodurna tema, ona pa je imela poleg sebe Andrejca, človeka. Od duše do duše, brez besede, brez oči sta se razgovarjala v noč.

Nenadoma je zavpila. Ves obraz je trepetal v bolečini.

Prestrašil se je.

Julika pa je že zopet drugi hip ležala mirno. Samo dihala je težko, zadržano. V strahu je pričakovala drugega napada. Tudi v trenutkih, ko je mirno ležala, je bila strašno prepadena.

Vedno pogosteje so jo popadali krči. S krči se je zagrizla v Juliko tudi mrzlica.

„Zlomilo me bo od mraza.“ je tožila.

Toda hipoma se je spremenilo. Mrzlica se je prevrgla v vročino. Vsa je bila kot razbeljena žerjavica. Žejalo jo je, toda Andrej se ji ni upal dati vode. Po vsem telesu je čutila topo bolečino. Trebuha se ni smela dotak-

nit. Žgala se je. Lica in roke so gorele. Oči so se ji vročično izgubljene svetile v polmrak. Kriki trpljenja so udarjali kot puščice in bičali mrtvo tišino. Strašne misli so ji bledle glavo, bolečina jih je preusmerjala. Gledala je s široko razprtimi očmi. Strah, smrtna groza jih je razjedala.

Julika ni mogla več od bolečine strpeti. Zasadila je roke v odejo. Odgrnila se je in si trgala srajco raz prsi.

V obraz je močno posinjela. Zvila se je v klopčič in butnila z vso močjo z nogami v posteljo.

Andrejc je stal ob Juliki, ki je hotela z njim iz domovine v negotovost prihodnjega dne, od polne skledе močnika k lakoti potujočega. Vsa se mu je žrtvovala. Še za zadnji najtežji korak se je odločila, da bi mu bila v pomoč. Sam pa ne migne niti s prstom, ko visi njeno življenje samo na eni pajčevinasti nitki. Zgrozil se je. Vrgel se je k njej. Zgrabil jo je trdo za roke, ki so mrzlično iskale obrambe pred bolečino. Prepozna je bila njegova pomoč. Živega plaza zastrupljenja ni bilo mogoče ustaviti. V tistem hipu, ko jo je prijel Andrejc za roke, se je v njej izprožila zadnja bolečina, zadnja mišica. Obležala je mirno, vzravnana, spočita.

Drugi dan se je odpravil Andrejc na pot. Enakomerno, počasi je stopal z nahrbtnikom na rami. Na kolodvoru je obstal, sredi vrveža ljudi.

Na desno in levo prodajajo vozne listke.

Zganil se je. — Vozni listek. Za kam?

Z GROBLJA

T. S.

„Mali stiskal si se k meni. Zdaj me ne poznaš!“

„Rad objel bi svojo mater, mi raztrgan je obraz!“

„Poi sveta si — vem — objadral, mali — stari moj mornar!“

„Truden zdaj pri ribičih počivam, kaj naj ti prinesem v dar?“

„Dekle te čakalo je na vasi, zemlja, hišica in Bog!“

„V svetu sem iskal več sreče. Zdaj sem žalosten, ubog!“

„Vsak večer še molim zate... mislim nate... čakam...“

„S sna me vrže včasih kakor morje ribo... in zaplakam!“

„V rodno gnezdo ptič se vrača, v rodni kraj izgnanec!“

„Meni dobro de na tujem, naj ostanem dalje še neznanec!“

„Drugih sto pred hišo seda. Kruha, vode nosim, izprašujem...“

„Nič ne prosim, včasih delam, včasih lačen omahujem!“

„Kmalu, sinko, bom umrla... Nič ne misliš name?“

„Noč premnogo je prečul neznanec ob grobu svoje mame!“

SONET O POTUJOČEM HREPENENJU

Spominu Igorja

JANKO SAMEC

I.

Tako končajo se vsa naša pota,
ko tek usode zlobne se izpolni!
Rodimo v uri se skrivnosti polni,
da umremo kakor psi ob strani plota.

Kdo ve, če smrt je zlo ali dobrota,
naj smo v življenju zdravi ali bolni? —
Njej je vseeno: moli ali kolni;
račun ji daš, čeprav si sam sirota!

Tako zgodilo se, moj sin, je s tabo:
Ko si še stal sred svojih dni pomladi,
prišla je smrt in te je vzela s sabo. —

Ti bil kot nežen cvet si na livadi,
ki v prazen nič ga stare vreme slabo,
čeprav smo vsi tako ga imeli radi!

II.

Tako dozorel si, dasi še mlad,
v človeka, ki sam v sebi izgoreva,
s spoznanjem, da med njim in svetom zeva
želj tisoč neizpolnjenih prepad.

Ti cvet in tudi sad si bil takrat
drevesa, ki v življenju tem ne uspeva,
ker ga je sram noči sredi poldneva
laži sveta, ti vseh pravičnih brat!

Zato ni tvoja smrt v resnici smrt;
je le duha nemirnega sproščenje
v svet, ki nam živim je ostal zaprt.

Ti zdaj si potujoče hrepenenje,
ki za resnico gre skozi božji vrt,
za naših src trpečih odrešenje!

MOGOČE SO PA JABOLKA RES ZASTONJ!

Komedija idealizma v štirih dejanjih, kjer pa jabolka ne nastopajo

JOKA ŽIGON

(Konec prvega dejanja)

P o ž a r ne čaka, da služabnik konča, marveč prècej pohiti ven in začne že med vrati glasno in z veliko radostjo pozdravljati: Klanjam se, gospoda...

Nekaj časa se sliši samo nerazločno govorjenje več oseb od zunaj.

P o ž a r čez nekoliko časa zopet razločno: Prosim, gospoda, izvolite... Prosim!

V pisarno stopita S i m o n Č a d in B o n a v e n t u r a M u r i; oba sta vrhnja oblačila že odložila zunaj. Za njima hiti od prijaznosti in navdušenja razvneti P o ž a r. Ko so vsi v sobi, s l u ž a b n i k zapre vrata in gre k vitrini v ozadje, kjer nabere na srebrn pladenj buteljko vina in štiri fino brušene kozarce, postavi posode na mizo pred goste, odpre pijačo in natoči; nato pri- nese še kadilske potrebščine in na gospodarjev migljaj odide.

P o ž a r vodi gosta k naslanjačem na desni, ponudi mesta in se nene- homa veseli: Prosim, gospod profesor, izvolite! Gospod Muri, prosim!

Gosta zavzameta ponujane sedeže, in sicer od leve na desno tako, da ostane prvi stol prazen, na drugega sede Č a d, na tretjega pa M u r i.

Profesor dr. S i m o n Č a d je precej prileten — šesti križ mu že pada na pleča — in nekoliko sključen gospod. Njegova obleka je solidna in brižno ne- govana, skrtadena bolj od kobile angleškega lorda. Lasje so mu od hudih učenjskih skrbi že zdavnaj docela osiveli, vendar so še gosti in lepo na prečo počesani. Obraz je pedantno obrit in težkemu stanu primerno zaskrbljen. O Mariji pripoveduje legenda, da se je v vsem življenju samo enkrat nasmejala, za dr. Čada pa niti tega ni mogoče trditi. — Razen s svojimi spoznavno teore- tičnimi težavami pa se mora gospod profesor otepati še z neko fiziološko nadlo- go: noč in dan namreč trpi od prehlajenja, ali natančneje: od mogočosti pre- hlajenja. Zato mora venomer držati robec pred usta in nos, kajti sicer je takoj tu pravi klinično-klasični nahod. Nekateri ljudje res da menijo, hm, zgolj profesorjev strah, toda to so le zlobne govorice. — Zaradi že omenjenih tegob in še zaradi nekih drugih, ki se nam bodo še same predstavile, dr. Čad na splošno ne govori. Zlasti mu je neprijetno, če mora kdaj izreči kako svoje mnenje; sicer si v takih stiskah zmeraj brž pomaga iz svoje neusahljive za- kladnice citatov in pošlje v boj tega ali onega umrlega — živega nerad — nepridiprava, ki je bil bolj pederzen in je tudi sam upal kaj misliti, toda stvar je kljub temu neprijetna: če navajaš n. pr. Prešerna ali kogarkoli že, indi- rektno tudi sam nekaj poveš. Tega nas bog varuj! Zato dr. Čad takih nevar- nih stvari nima rad. Najljubše mu je, če lahko posluša druge, potem pa vsa-

kemu s širokogrudno prizanesljivostjo pritrdi, ako tudi reče ta, da je papir rdeč, oni pa, da je črn. — Neka tiha bolečina pa gloda na skrivaj Čadovo ponižno srce: slave si želi, a do zdaj se mu ta pohlevna želja zavoljo do pogovora znane nehvaležnosti svetá še ni spolnila. Res je, da je v svoji karieri dosegel zadnji klin lestve in da so potemtakem njegovi uspehi tem bolj vredni občudovanja. A kje je priznanje? Zato je dr. Čad že davno uvidel, da ga spričo tolike človeške nemarnosti reši le veliko, nepopisno pomembno, dejal bi mesijansko dejanje. Toda takega dejanja ne moreš kar na vse zgodaj za zajtrk tako rekoč stresiti iz rokava! Treba je čakati; potrpežljivo čakati in čakati. In ker je bila profesorjeva potrpežljivost resnično angelska, se je končno vendarle zgodilo, kar si je tako vroče želel: odkril je psihološki fenomen, Bonaventuro Murija, in zdaj lahko umre, kajti z imenom tega »čudežnika« bo tudi njegovo slovelo na veke!

Bonaventura Muri je zelo živo nasprotje dr. Čada in — les extrêmes se touchent! — prav zato gresta tako lepo v par. Muri je kakor vsi nadobudni avanturisti simpatičen komaj-že-mož, saj mu je Parka napredla šele pet in trideset let. Je eleganten, gibčen, impulziven, strogo v mejah bontona dobrega meščana, kateremu oznanja svojo blagovest, se razume. Njegov obraz je aristokratsko bel in prav take so tudi njegove roke z dolgimi, vitkimi prsti. Zaradi obilnega študija so mu nekoliko opešale oči — hvala bogu, sicer bi ne mogel nositi naočnikov, ki vendar toliko povzdignejo človekov ugled! Čudodelec tudi nikakor ne prezira drugih pomočkov, ki podkrepijo človekovo sugestivnost: globoko v tilnik mu valovi bujna mesijanska griva; kratka temna bradica à la Napoleon III. opozarja na odločnega moža; bohotna umetniška ovratnica nam deklamira: *Anch'io sono pittore!* Če še opomnimo, da je Murijeva obleka zmeraj strogo črna kakor pri Ludviku Mrzelu, se pod vtisom vseh teh okoliščin nikakor ne moremo izogniti sodbi, da je na prvi pogled podoben Meštroviću — pozneje žal ne več. — Skratka, njegova zunanost očituje neko privlačno, magično silo, ki se ji še sam težko upiram, kaj pa šele moji ubogi junaki, ki so z njim tako rekoč več kot v kratkem stiku! Končno moram še kar takoj zdo: odločno odbiti sumničenje, da bi bil naš evangelist mogoče neseriozna osebnost ali bog ne daj še kaj hujšega: nasprotno, prosim, o svetosti svojega poslanstva je docela prepričan! Zaradi tega je tudi njegova govorica tako sebe gotova in trdna kakor skala-kamenkost. Neposvečenemu se sicer zdi, da se preveč ponavlja, toda prav to je njegova metoda, da desetkrat pove eno ter isto: na ta način zmeraj znova pribija svoje resnice in jih svojim poslušalcem sugerira. Nerodno je le eno — njegovo prepričanje ima namreč isto usodno lastnost kakor skoraj vsako človeško, to se pravi, da je postavljeno zgolj na pesek, ki mu Vaihinger pravi »als ob«.

P o ž a r zdaj zagleda Ocepka, ki pospravlja pri pisalni mizi svoje akte, in ga hiti predstavljat: In tu, prosim, dovolite, da vam predstavim svojega

dragega prijatla in sodelavca, ki tudi goji vročo željo, spoznati našega do-
brotnika in njegov nauk.

Muri blaženo: Ooo!

Požar: Gospod prokurist Ignacij Ocepek!

Ocepek pride k mizi, se prikloni prišlecema in se seznanja z njima.

Požar pokaže Ocepku na četrti stol z leve.

Ocepek sede, očitvidno v precejšnji zadregi.

*Požar sede na prvi stol ter ponuja pijačo in kajenje; gost je po
malem in rezervirano segajo po užitkih.*

Muri sladko Ocepku: Prevelika čast je zame vaša želja, gospod pro-
kurist! Jaz sem zgolj poslušno orodje prasile, ki se pokorno vdajam njenim
zapovedim. Vaša želja — njegova volja, torej sem vam na razpolago.

Ocepek tega prav nič ne razume, zato se zgolj vljudno smehlja: O,
prosim!

Muri se uslužno prikloni: Učil vas bom naravne zakone, da si pri-
dobite oblast nad svojim telesom in nad svojimi zunanjimi razmerami. Z
naraščajočim glasom: Zato morate predvsem spoznati, da je duh v človeku
prvo.

Ocepek vneto pritegne, vesel, da je konec negotovosti: Gotovo, go-
tovo!

Čad in Požar kimaje pritrjujeta.

Muri vedno višje: Človekov duh, človeška misel je sila, tako realna
kakor motor s sto in sto konjskimi silami. Misel, dvom filozofa —.

Čad pomembno: Summa dubitatio, doute universel!

Muri povzame: Dvom filozofa, klic filantropa, rezonmá, ki riže v glavi
agitatorja, ta nevidna stvar je podrla bastilje, peljala kralja na morišče.

Požarja spreletava patriotična zona: Grozno!

Muri že malodane piska: Ta misel, ki jo je proglasil groborobati ma-
terializem pred leti za izgnojek možganov, kakor izločajo ledvice urin. —

Omizje se zgraža iz dna duše.

Muri se hvaležno prikloni in brez prenehanja nadaljuje: — se danes
vendar višje vrednoti, ko vemo, da suvereno nadvladuje materijo, določa vso
našo usodo in more naše telo graditi in podirati. To je prvi zakon, zakon o
vzroku in posledici: duševnost je edini vzrok materialnosti, materialnost je
samo posledica duševnosti! To je novo naziranje o življenju, ki je docela
različno od zdaj običajnega, naziranje čistega idealizma.

Ocepek naivno navdušeno: Tudi naš krščanski svetovni nazor je
idealističen!

Čad sklepa roke: Kako pusta bi bila vsa pozorišča naše kulture (reli-
gije, znanosti, vzgojstva, umetnosti...), če bi jih ne bil pognojil idealizem
moderne humanizma, ki priznava primat duha!

Požar čuti, da tudi njemu rasto peroti: Idealizem, ah, idealizem! V

naši družini je idealizem od nekaj tako rekoč zapoved. Moja zlata rajnka žena — kakšna idealistka je bila! Kako je gorela za narodna društva, za dobrodelna, obrambna; neprestano se je in različne prireditve, cvetlični dnevi, veselice... Koliko se je žrtvovala! *Vzdihne in potegne iz žepa robec, da si otrne solzo pietete.*

Muri »zmagodobitno«: Da, gospoda, sila, ki snov, to je ves vidni svet ustvarja in ga vedno znova oblikuje, je duh. Ta prasila pa ne ustvarja samovoljno, marveč po načrtu. Vse ima svojo določbo. Drugi zakon — zakon predodločbe našega življenja!

Čad učeno: Predestinacija!

Ocepek priskoči: Božja previdnost!

Muri: Resnično. Zato človek ne more na svojem življenju absolutno nič izpremeniti, vsak čin, vsako dejanje, vsak korak je že predodločen!

Ocepek poskoči krišku: Toda človek ima vendar prosto voljo!

Muri z blagohotno obžalujočim glasom: Vzvišena resnica je, dragi gospod Ocepek, da je vse že od prapočetka določeno! Zato je huda prevara, če ljudje mislijo, da imajo prosto voljo. Človek ne hoče, človek je prisiljen biti, kar hoče prasila z njim in po njem.

Ocepek debelo gleda in se počasi spušča nazaj v naslanjač; prestrašeno, poluglasno: Determinist...!

Muri presliši »psovko«; svareče: Če pa skušamo s svojo voljo nekaj doseči in s tem motiti ravnanje prasile, se po zakonu — tretjem! — nasprotekov povzročujočega napora za kazni zgodi ravno nasprotno od zaželenega.

Ocepek ne more verjeti in vprašuje s pogledi zdaj šefa, zdaj profesorja.

Čad svarilno dvigne prst: Lupus in fabula!

Požar žalostno prikimava.

Muri: Zato mora človek prasili slepo zaupati in se ji vdati na milost in nemilost. Zaupati se pravi, prepričan biti, da nekaj zaželenega dobiti moram. Vse, kar si želim, je moja določba in moja pravica. Moje želje so torej volja prasile, ki se avtomatično uresničuje, če je jaz s svojim napačnim življenjskim nazorom pri tem ne oviram, to je, če sem spoznal, da se vse moje želje morajo izpolniti. Zaupati pa se pravi tudi ljubiti. Zmeraj, kadar koga ljubimo, smo prepričani, da nam bo nekaj zaželenega dal, in ga s tem indirektno silimo, da nam dá. Zato moramo živeti s svetom v popolni harmoniji. Za vračilo je potem okolica po zakonu večne poravnave prisiljena, dati nam zaželeno. — To so štirje naravni zakoni, temelji mojega poslanstva. *Vstane. Čutim se poklicanega, da to poslanstvo izvedem (gre k pisalni mizi, vzame z nje svojo knjigo ter se vrača k sedečim)* in tako sem ga jasno in preprosto oglasil. *Se prikloni pred Ocepkom in mu poda svoj opus.*

Ocepek se brani sprejeti knjigo: bog ve, če ni mogoče celo na indeksu!

Muri z gestami dopoveduje prokuristu, naj si delo ogleda.

Čad posredovalno: Vzemite, gospod prokurist — prava knjiga življenja! In kdo ne bi posegel po njej v teh, kakor se zdi, zmerom bolj apokaliptično se kretajočih časovnih okoliščinah!

Ocepek se ne more več upirati, vzame knjigo in jo začne oprezno prebirati.

Čad se obrne k Požarju: Nočem prikrivati, da sem tudi jaz med tistimi, ki so prvič bolj skeptično listali po knjigi. Toda čim dalje sem čital — knjiga je res »livre à mediter« —, tem bolj sem doznal, da nas Muri uči »novega človeka«: novo svetovno naziranje in mišljenje o življenju. In samo s tega stražnega stolpa, mislim, nam plapola nada, da bomo uspešno obvladali premnoge protivnosti današnjega dne.

Muri se hvaležno prikloni: Gospod profesor, tolike hvale ne zaslužim!

Čad prizanesljivo: V tej učni knjigi res ni vse novo in prvič povedano pa bi se dalo tudi v tem pogledu večkrat reči: pravo je že davno najdeno... *Milostno:* Vzlic temu pa se ne pomišljam želeti knjigi, ki postavlja zelo važne stvari prvič v pravo luč, zelo mnogo čitateljev. Toda samo zelo pazljivih čitateljev. Zakaj pri ponovnem čitanju se je v meni utrdilo prepričanje, da je napisana samo za take. Samo ti bodo iz nje črpali tolažbo in dosegli popoln uspeh. — Quod bonum felix faustumque sit!

Muri si tare roke; sladko k Požarju: In kako daleč ste vi napredovali, gospod Požar, če smem vprašati?

Požar vzdihne: Oh, težko gre, strašno težko!

Muri samozavestno: Opozoril sem vas na to, da vas bo veljalo mnogo resnega dela in mnogo potrpljenja!

Požar šolarsko: Šesto lekcijo jemljem, učim se na pamet predpisane stavke za vaje miru in spoznavanja.

Ocepek striže z ušesi: Vaje —?

Muri pojasnjuje: — miru in spoznavanja, višek celega kurza.

Ocepek nezaupno: In v čem obstoje te vaje?

Muri: V koncentraciji. S koncentracijo razumemo vztrajno držanje kake misli pod izključitvijo vseh drugih in zmožnost, to misel popolnoma doživljati v vidnem prostoru zavesti. — Umaknemo se na tih kraj, ležemo na tako zvani chaiselongue, čisto nič ne napenjamo telesa in zapremo oči. Nato si mislimo stavke: *uspavajoče:* Vse je mirno, globoko mirno, popolnoma mirno... Jaz sem edin v tem brezmejnem miru in brezmejni tišini... Vse je neskončno tiho — *spremenjeno:* in tako dalje glej v knjigi! S tem počasi dosežemo najvišjo stopnjo miru, stanje, ko napol bedite, na pol spite, ko dosežete oni brezmejni mir in popoln molk volje, ki je normalno stanje človeka: čuti se neskončno srečnega, ker absolutno ničesar noče... *Požarju:* Vsaka nova stvar nam dela tako dolgo težave, dokler nam ne postane navada. Isto velja tudi za koncentracijske vaje. Spočetka vas bodo utrujale, pozneje

vam bodo prišle v navado in občutek miru in brezbriznosti glede bodočnosti se bo v kratkem vtihotapil v vaše vsakdanje življenje in z njim sreča, uspeh, zdravje in blaginja.

O c e p e k pogleduje menjaje na vrata v ozadju in na šefa, ki je prej tam »molil«, ter se počí po čelu: Zdaj pa razumem —!

M u r i takoj zapopade po svoje: Glejte, kako hitro gre to!

O c e p e k hoče nekaj povedati.

M u r i ne dá prokurista do sape, pristopi in mu dopoveduje, kazoč na knjigo: Samo še nekoliko študija, pa boste prepričani! Prepričanje pa je vsemogočno!

Č a d kakor bi izpraševal kandidata pri skušnji: Metodološko — na kak način pa je mogoče priti do takega vsemogočnega prepričanja?

M u r i se obrne k Čadu, ves v elementu: S sugestijo ali s spoznanjem popolne resnice! — Verovati pač inteligenten človek danes ne more več. Čim bolj napreduje znanje, tem večja nezmožnost verovati: znanje in vera se ne zlagata.

O c e p e k hoče oporekati: O, prosim —!

M u r i z roko pomiri nejevernega prokurista: Čim večja nezmožnost verovati, tem večja potreba po spoznanju. Na mesto vere stopi utemeljeno prepričanje, na mesto nevednosti vednost: vednost zakonov uresničevanje želja, ki sem jih v knjigi oznanil z docela popolnimi dokazi! — Smehlja se: Pri preprostem, lahkovernem, nekritičnem človeku je to veliko lažje: treba mu je sugerirati, to je brez logične utemeljitve vzbuditi absolutno vero v nekaj, kar se je ali se bo zgodilo ali je. Tako sugerirano prepričanje ali vera ali neznanje pomeni v svojem učinku isto kot utemeljeno prepričanje ali znanje — obe se utelešata.

Č a d zavidno: Blagor ubogim na duhu...

P o ž a r: Toda ali morete prav vsakemu neinteligentnemu človeku sugerirati?

M u r i: Da, če so pogoji za sugestijo dani, to je, če oseba, na katero hoče sugestor vplivati, sugestorja spoštuje in mu zaupa. Sugestija učinkuje torej samo tedaj, če se sprejme brez vsakega dvoma in brez predsodkov. Skratka: kdor sam hoče in se ne upira, temu je lahko sugerirati.

P o ž a r: Ali bi mi mogli, gospod Muri, kdaj pokazati kak primer? To bi neizrečeno okrepilo moje zaupanje!

M u r i: Od srca rad! — Med vami, gospoda moja (napravi eleganten poklon), seveda ne more biti govora o primernem objektu. Toda če želite, vam ob prvi priliki lahko demonstriram. —

M a r t i n medtem konča svoje delo v zadnji sobi in se začne z ropotom odpravljati.

To pa zbudi P o ž a r je v o pozornost in prec mu šine v glavo nesrečna

misel: Gospod Muri, če vas smem prositi: prilika je kot nalašč tukaj! Vstane in pokaže na Martina.

Muri pride sicer nekoliko v zadrego, toda njegov renomé bi preveč trpel, če bi odklonil; zato nekam prisiljeno odgovori: Izvolite, gospod Požar, popolnoma sem vam na razpolago! Sede na svoj stol.

Martin že pride do srede pisarne in hoče na levo ven.

Požar vstane, stopi proti Martinu in mu prijazno namigne: Martin, stopi malo bliže! Tile gospodje bi se radi nekaj pogovorili s teboj.

Martin zazija: Iz mani?

Muri na moč sladko: Le bliže, gospod — Martin!

Martin nejevoljno: Kašen gespud nek?

Požar teši: No, no! Vede Martina k naslanjaču, v katerem je sam sedel, in mu ga ponudil.

Martin ne verjame, da bi bila taka mehkužnost njemu namenjena: Jest?

Požar vneto kima in sili Martina sesti.

Martin se vda: Na, fajn, zakua b' pa men na šlu enkrat mal bulš! Se nerodno zavalj na stol; orodje in kapo odloži kar na tla.

Muri spričo Martinovih usodnih besed dobi pogum in pomenljivo namigne gospodi, češ ali ste ga slišali: je že moj!

Navzočni se pritrjevalno spogledajo.

Muri: Jaz sem tudi tega mnenja, Martin!

Požar stopi k vitrini, prinese še en kozarec, ga postavi pred Martina in natoči: Na, Martin, daj ga!

Martin ne zaupa svojim očem in ušesom; šele ko mu Požar zopet pomigne, seže z nekoliko tresočo se roko po kozarcu: Tu je pa še bulš! Še malo nezaupno povoha pijačo, potem pa zvrne na dušek, odloži kozarec in zadovoljno pocmaka.

Požar vzame škatljo s cigarami in ponudi Martinu: No, zdaj pa še malo dima!

Martin sprva onemi od osuplosti, potem pa se ploskne po bedru: Tristu krakuskih sulat — zmeri bulš m' gre! Vzame cigaro, si z rokavom obriše usta, odgrizne in izpljune konico ter vtakne kajenje med škrbine zob.

Muri postrežljivo prižiga Martinu; priliznjeno: No, dragi prijatelj, kako vam gre sicer? Ste kaj bolni?

Martin nič kaj prijazno: Zdrou ket furela u Gradašč!

Muri: Pa drugače, se vam godi slabo?

Martin promptno: Zdela ne!

Muri: A navadno?

Martin je v zadregi: vpričo šefa vendar ne more pritrditi!

Požar: Martin, kar odkrito govori, če hočeš, da ostaneva prijatelja!

Martin slabe volje: Kuku nej pa gre deluc ket slab!

Muri s hinavskim sočutjem: Gotovo. Da. In seveda si želite, da bi vam šlo bolje.

Martin odrezano: Mende ja de ja!

Muri: To si vsi želimo. Začne sugerirati: Vidite, dragi moj, to doseči ni prav za prav nič težkega.

Martin ostrmi in hoče nekaj reči.

Muri ne dá Martinu do sape: Nasprotno, vse je otroško lahko! Nadalje govori tako hitro, da mu je logično skoraj nemogoče slediti, s čimer pa ravno doseže svoj namen, to je pamet ne posebno bistrega in urnega človeka tako rekoč zaduši. Treba je samo biti prepričan, treba je samo verovati, da nam gre vedno bolje, vsak dan bolje, v vsakem pogledu bolje. — Vam gre zdajle že bolje in o tem ste prepričani, kaj ne?

Martin kratko: Se zastop!

Muri: Vidite! In bolje vam gre zato, ker ste prepričani, da vam gre bolje. In ker se boste prepričali, da vam bo šlo vedno bolje, vsak dan bolje, v vsakem pogledu bolje, vam bo tudi res šlo vedno bolje, vsak dan bolje, v vsakem pogledu bolje!

Martin se namrdne: Pe-na u left, flauze! Če b' m' pa recima natučil še en glaž, b' biu pa previžan!

Muri takoj ustreže, pri čemer vstane, se nagne preko mize in ostro gleda Martinu v oči.

Martin z veseljem vzame kozarec: Tu pa tu — zdej sem pa prepričan. Pije.

Muri: Zdaj ste prepričani, zdaj verujete in zato vam gre vedno bolje! Še enkrat natoči: In tako ne bo samo v tem hipu, ampak še čez eno uro, jutri, čez en mesec, celo vaše življenje! Ker boste prepričani, se vam bo tudi res bolje godilo!

Martin sumljivo: Če b' se gespudi rad iz mani norca delal —.

Požar pogovarja, stoječ za prvim stolom: Ne, Martin, še malo ne, prav nasprotno!

Martin nezaupno: Kua pa pol čja ud mene?

Muri: Da bi se vam bolje godilo! In če nam zaupate — saj nam zaupate, seveda, in če boste prepričani, da se vam vedno bolje godi, se vam bo tudi res godilo! Ne samo kozarec vina, dobra cigara — več, veliko več, Martin! Le zaupati morate in verovati! Saj ste vendar sami izrekli željo, da bi se vam bolje godilo, in jaz vam bom pomagal, da se vam bo!

Martina je prijazno ravnanje in sugeriranje očitno nekoliko premamilo, še bolj pa cigara in pijača: spričo tolikih dokazov »boljšega« življenja popušča njegov skepticizem in v rožnatem upanju, da se tako obilje mogoče še kdaj ponovi, če se ne bo gospodi trmasto upiral, se polagoma vdaja): Na, kua bom pa mogu naredet?

Muri: Nič težkega. Čujte: s poudarkom: »Vsak dan mi je bolje in bolje

v vsakem pogledu!« To zakletev morate ponavljati neprestano, kadarkoli se spomnite nanjo, takoj ko vstanete, zvečer, preden zaspate, naj se vam godi kakorkoli že, toliko časa, da nasprotnega sploh več misliti ne boste mogli. In tedaj boste o tem popolnoma prepričani, boste verovali, in ta vera bo imela takšno moč, da se bo avtomatično uresničila, da se bo moralo uresničiti! — Govorite torej: »Vsak dan mi je bolje in bolje v vsakem pogledu!«

Martin: Aha! Sam ta peru se morem tu iz glave naučeti!

Muri: Dobro. Napišem vam na listek. *Sede, potegne iz žepa liste in začne pisati.*

Martin: Pa prosem s ta drukanem puhštabem, drgač tešku berem.

Muri: Prav! *Raztrga listek in piše še enkrat.*

Čad sklepa roke: O sancta simplicitas!

Martin vzame papir in črkuje: U-sak dan mi je bo-li-e in bo-li-e u u-sa-kem po-gle-du. Dober je; mal star sem že ajgentlih, pa bo že šlu. Učaseh sma se u ljudsk šol mogel še več napiflat, cele pesem, pa kuku sma jeh znal! Še dons vem nahtere, pustavem tista začne z raskavim glasom neubrano peti:

Naš cesar mi je vedno lub
na Dunaji ževi,
kuku b' rad pač k nemu šel,
a meni moče ni.
In kaj bi pred cesarjem —.

O cepek že kmalu po prvih »taktih« pesmi plane kvišku in začne obupno Martinu mahati, naj nikar; ko pa znamenja nič ne zaležejo, začne rotiti na glas: Martin, za božjo voljo, nehajte! Kaj vendar mislite, v naši svobodni državi po dvajsetih letih pesem o avstrijskem cesarju! *Dopovedujoče*: Ne cesarja ne Avstrije ni več!

Martin preneha sredi besedila: Na ja, pa nej bo dost! — *Pojasnjuje*: Tku so nas holt učil naš gespud učenik, jest na morem neč za tu. Če b' dons hodu u šula, b' pa druge znou! — Asten, tale cegele bom spravu, de ga na zgebim. *Pobere kapo s tal in spravlja listek vanjo*. Tku bom ahtu najn ket na tistga ud ta velkanočne spoud.

Muri: In dobro se naučite tisti stavek! Za gotovo!

Martin: Še preh ke bo narjena kučevska železenca, ga bom znou!

Muri se nečesa domisli: Pa nikomur ne govorite o tem, Martin! Za druge je skrivnost!

Požar: Tako je, Martin, le glej, da boš molčal! — Kadar te bomo zopet rabili, te pa že pokličemo!

Martin razume: Prou, gespud šef! Pa hvala za use tist pokaže na mizo in brez zamere, gespudi! *Pobere svoje orodje in vstane, se nerodno prikloni, se pokrije in odide na levo.*

Muri si briše znoj s čela; zviška: Nekoliko težak slučaj sicer, vendar mi bo uspelo!

Čad s spodobnim navdušenjem: Čudovito! Dasi se mora človek ravnati po načelu Nil admirari! — pa je le treba priznati: mojstrsko!

Požar: Zares, gospod Muri, čestitam k začetku!

Ocepek zamišljeno, bolj zase: Pri tem nejevernem Tomažu — ne verjel bi, da nisem sam videl!

Muri na videz pohlevno: O, prosim, gospoda, z veseljem bom obdelal ta slučaj! — Vse v življenju ima svoj določeni smoter in gotovo tudi to znanje ni bilo slučajno! *Se začčenja odpravljati:* Sicer pa ne nadlegujmo več — kaj ne, gospod profesor?

Čad počasi vstaja: Seveda, ne quid nimis!

Požar vljudno ugovarja: O, prosim, prosim —!

Vsi se začno poslavljati.

Požar stiska roke gostoma: Zelo sem vam hvaležen, gospod profesor, da ste me seznanili ... In vam, gospod Muri, nikakor ne morem izraziti —.

Ocepek ostane pri naslanjačih, Čad in Muri odhajata.

Požar spremlja odhajajoča do vrat, tam pa se nečesa spomni in zakliče za njima: Samo trenutek oprostite, gospoda — cilinder! Kar izvolite v garderobo, prosim, takoj pridem za vama! *Pripre vrata in hoče po cilinder na pisalni mizi.*

Ocepek se medtem nameri prav tja, da bi vzel svoje akte, tako da se sredi sobe srečata.

Požar se ustavi pred Ocepkom ter ga nekaj časa gleda brez besede; nato reče poslovno in neposredno: Koliko ima Martin od ure?

Ocepek se popraska za ušesi: Martin —? Martin —? Ker je že trideset let pri firmi — štiri pet in sedemdeset —, še enkrat premisli: da: štiri pet in sedemdeset od ure!

Požar se z desnim kazalcem dotakne Ocepkevega telovnika: Znižajte mu od jutri dalje za petdeset para!

Ocepek osuplo: Gospod šef —!

Požar kratko: Kakor sem rekel! Seže po cilinder.

Ocepek še zmeraj kot prej: Toda, gospod šef, te stvari ste zmeraj prepuščali samo meni —, oprostite — če dovolite, prosim: to vendar ne gre! Trideset let je že pri hiši —!

Požar se pokrije in seka zloge: Ka-kor sem re-kel! Se zasuče in odhaja.

Ocepek hiti k Požarju: Gospod šef, vdano vas prosim, samo trenutek poslušajte, prosim! Pomislite vendar —!

Požar se pri vratih ustavi in obrne.

Ocepku že vstaja upanje — oh, saj pozna dobro srce svojega principala!

Požar pa po kratkem molku dé: Ne, znižajte mu za pet in sedemdeset! Bolj zase: Bomo videli, če mu bo res šlo vedno bolje! *Hitro zapusti pisarno.*

Ocepek okameni kot Lotova žena in brez besede strmi za odhajajočim, dokler ga nam ne skrije z a g r i n j a l o.

NEKAJ MISLI OB ZLOMU POLJSKE DRŽAVE

ANTON SLODNJAK

Ne pritiče mi, da bi analiziral in ocenjeval politične in vojaške vzroke poljskega poraza, čeprav so le-ti vsakemu mislečemu človeku znani in razumljivi. Samo nekaj misli bi rad napisal v obrambo nesrečnega poljskega naroda, ki ni izgubil v naših krutih dneh samo svoje države, ampak tudi mnogo prijateljev, in kar je najhuje — objektivnih ocenjevalcev svojih uspehov in neuspehov.

Poljski narod je žrtev svoje zemlje in večnega prerivanja ljudskih množic med vzhodom in sredino Evrope. Germanstvo je sicer ob preseljevanju narodov prodrlo na nekih mestih do svobodnega morja, vendar je bilo od nositeljev krščanstva in dedičev antične kulture premagano in vrženo v sredino in na vzhod našega kontinenta. V ta prostor pa so medtem prodrli in nenehoma prodirali slovanski rodovi. Ker so se na zapadu tvorile močne državne organizacije in je vzhod bruhal vedno nove slovanske rodove, je bila možnost, da bi bilo germanstvo preplavljeno s slovanskim življenjem. Rešilo ga je krščanstvo, s katerim se je seznanilo prej kakor slovanstvo. Že omagajoči germanski sili je krščanstvo vdihnilo novega poleta. Germanske rodovne težnje po prostoru za ekspanzijo na vzhod so zadobile krščansko lice in apostolsko krinko. Zgodovina nam oznanja, da so s pomočjo krščanskih gesel, s katerimi so zakrivali želje po osvajanju izgubljenih postojank v srednji Evropi in na vzhodu, preplavili zahodne postojanke slovanstva: Pomorjane, Obodrite in Lužičane, kakor so se tudi zajedli globoko v Češko in v slovensko ozemlje. Germansko prodiranje na vzhod v zvezi s pokristjanjenjem slovanskih rodov, iz katerih se je pozneje razvil poljski narod, je povzročilo zarodke poljske države in ji začrtalo nadaljnja pota. Osnovna naloga te države je bila bramba zahodnih meja slovanstva pred germanskim širjenjem proti vzhodu. Sprejem rimskega krščanstva pa je nosilec poljske države sugeriral analogno nalogo, kakršno so si jo nadeli kot krinko njihovi zahodni sosedje — apostolstvo rimskega krščanstva in zapadne kulture med vzhodne brate, ki so sprejeli Kristusov nauk v bizantinski preosnovi. Iz te notranje nezakovitosti moremo razložiti tragično usodo poljske državnosti oziroma njenega nositelja — poljske šlahte. Ta sloj, čigar poreklo je zavito v temo, je širil z ognjem in mečem meje poljske države na vzhod, namesto da bi tam iskal zaveznikov in se z vso silo posvečal obrambi meje proti zapadu. Dokler je poljsko plemstvo pojmovalo za življenjsko nalogo boj s svojim zapadnim sosedom in je iskalo zaveznikov na vzhodu, je bila poljska država močna, ko pa se je iz bojnega viteštva izrodila zemlje- in tlačanovlačna latifundijska gospoda, ki je mislila bolj na izvoz rži ka-

kor pa na obrambo meja, je poljska država hiralala in se pretvarjala v plemiško anarhijo. Usodno je bilo, da so plemiški sinovi črtali tudi obraz poljske kulture.

Svojevrstni razvoj poljske plemiške družbe so pospeševale neprestane vojske, katere je dostikrat plemstvo samo začenjalo, zato da je izsililo od kraljev več privilegijev. To je oviralo vzrast meščanstva kakor tudi dvig kmetstva in tlačanstva. Že v šestnajstem stoletju se je poljska plemiška plast razvila v nositelja nekakšne republikanske državne ustave z izvoljenim kraljem in plemiškim parlamentom. Tako so si šlahčiči kmalu izvojevali zakon: *Neminem captivabimus*, nisi *jure victum*, ki so ga razširili in stopnjevali v načelo: *De non praestanda oboedientia*, kar je kmalu privedlo do popolne plemiške demokracije, oziroma anarhije. Posledica je bila, da je poljska velika šlahhta zatrla meščanstvo in kmetstvo in slednjič prepustila poljsko državo Ruski in Pruski.

Analogija, ki se nam vzbuja ob najnovejših dogodkih, pa je navidezna, kajti plemiška poljska država je propadla zaradi tega, ker je sama zatajila smisel svojega obstoja, sodobno Poljsko pa je uničil imperializem njenih sosedov, katerega se ne bi mogla ubraniti na njenem mestu tudi najbolj moderna in urejena država. Dediščina preteklosti je moderno Poljsko sicer slabila, ker ji je zastirala pogled v resničnost, vendar ni bilo nesorazmerje med notranjim hotenjem in zunanjo močjo samo znak današnje Poljske, temveč skoraj vseh povojnih evropskih držav.

Noben objektivni poznavalec povojnega poljskega življenja ne more trditi, da se ni ves poljski narod lotil dela v obnovljeni državi z veliko resnostjo in strastno voljo. Morebiti je prav poljski narod med vsemi slovanskimi narodi po svetovni vojni pokazal največ sile in resničnosti sador svojega življenjskega elana. Pomisliti je treba, da so Poljaki med neprestanimi boji politično in gospodarsko organizirali velike pokrajine, ki so bile skoraj vse med svetovno vojno bojišča in torišča vojnega ropanja. Nepristranski opazovalci sodijo, da je znašala škoda, ki so jo utrpele poljske dežele zaradi svetovne vojne, nad sedem milijard zlatih frankov. Poljaki pa so morali tudi upravno združevati pokrajine, ki so bile nad stoletje ločene in so doživljale pod tujimi gospodarji različno usodo. Kako zelo je opešal čut enotnosti med poljskimi pokrajinami v dobi razdeljene Poljske, dobro označuje preprosto dejstvo, da so kmetje v nekdanji Kongresovski sprva imenovali novega poljskega orožnika — avstrijec.

Toda poleg velikega domoljubja in nezlomljene požrtvovalnosti so prinesli Poljaki v obnovljeno državo tudi usodne posledice svoje kulturne, socialne in politične preteklosti, kakor tudi nevarni in usodni položaj svoje domovine. V novi državi se je samo od sebe dvignilo prastaro vprašanje: v čem je smisel poljske države. Ali naj ta država še nadaljuje z misijo širjenja katoliške, po zapadnoevropskih vzorih posnete kulture na vzhod,

ali pa naj vso svojo vzbujeno silo uporablja za obrambo meje proti zapadu? Poljska je hotela v svojem obnovljenem življenjskem pogumu rešiti obe nalogi in je zato — propadla.

Če bi mogli v ozkem okviru naše razprave razčleniti potek poljske politične misli, tedaj bi odkrili v vseh dobah poljske zgodovine posameznike in večje socialne enote, ki so zagovarjali načelo, da je poljski narodni organizem preslab za ti dve orjaški nalogi in da se zato naj omeji samo na eno. Toda poleg vseh, mogoče celo preveč poudarjanih črt zapadno-evropske kulture in civilizacije, živi v Poljaku pristno slovanska želja po univerzalnem, totalnem poslanstvu. Ta narod, ki se je prvi med evropskimi ljudstvi enačil v delih svojih poetov in filozofov z — Mesijo, kar bo nedvomno poleg idejnih in čustvenih vzrokov posledica več stoletnega sožitja z Židi, se ni mogel in ni hotel omejiti. Nepravilno bi bilo, če bi ga zaradi te težnje po totalnosti, ki mu je imanentna, ocenjevali iz vidikov političnega oportunistva in drobtinarstva, ki označujeta še vedno, kakor je podoba, slovenski odnos do političnih vprašanj. Bistvo poljskega narodnega življenja ni v tem, da so njihovi politiki napravili po svetovni vojni te in one taktične napake, temveč v tem, da se poljski narod ni mogel odpovedati temu, kar je tvorilo njegovo tragično, a veliko zgodovinsko preteklost. Posamezniki in okrnjeni narodi so lahko oportunisti in vetrnjaki, v živem in polnem naponu pa utriplje srce poslanstva, pa čeprav bi ga vodilo v nesrečo in poraz.

Po krvavi verigi ponesrečenih vstaj v letih 1831., 1846., 1863. in 1905. se je v vodilni plasti poljskega naroda, ki je kljub vsemu ostala še šlahtha, čeprav podkrepljena z meščanskimi in celo, že z delavskimi sloji, izkristaliziralo dvoje političnih gesel in okoli njiju dvoje političnih taborov. Oba sta hotela reducirati dvoglavi poljski državni problem na enega. Prvi in navidez močnejši je bil tabor tako imenovane Narodne demokracije, drugi, ki ni imel izrazitega imena niti posebne politične organizacije, označuje ime njegovega voditelja maršala Pilsudskega. Vodilna osebnost prvega tabora je Roman Dmowski, predsednik poljskega parlamentarnega kluba v ruski dumi in zagovornik poljske politične naslonitve na Rusijo. Dmowski pojmuje kot misel poljskega narodnega življenja sporazum z vzhodnimi slovanskimi sosedi in v njihovi zvezi neizprosni boj s prodirajočim germanstvom. Njegovi somišljeniki so poljski veleposestniki, podjetniki in velika plast kmetstva v Kongresni Poljski. Vsi ti sloji podpirajo politiko Dmowskega tudi iz materialnih razlogov. Šlahtha se veže z naprednimi in demokratičnimi ruskimi intelektualci in velikimi posestniki in pričakuje z njimi vred preobrazbo caristične Rusije v parlamentarno, morebiti celo v zvezno državo. Poljskim industrijskim podjetnikom je odprt prostrani ruski trg in si zato ne žele zožiti prostora za razmah svojih industrij. Poljskemu kmetu pa je ruska vlada iz političnih računov dajala zaščite pred poljskim veleposestnikom,

pa tudi po širini svojega človečanskega mišljenja in pasivnosti svojega temperamenta povprečni poljski kmet iz Kengresovke ni čutil sovraštva do Rusije, kolikor ni bil seveda od političnih emisarjev podžgan. Okrog Narodne demokracije, ki se je razvila iz nekdanje Lige Poljske, politične hčerke varšavskega pozitivizma, so se zbirale v osvobojeni Poljski manjše politične stranke, ki so imele stanovske in socialne cilje in niso trpele na ruski bolezn (choroba na Moskala), kakor je veliki poljski pisatelj Zeromski nazval politično ideologijo drugega tabora. Tega so tvorili raznorodni politični činitelji in če je prav ta tabor vodil usodo Poljske od l. 1926. do septembrske katastrofe, ni to zasluga njegove zasidranosti v poljskem narodu, temveč vpliv nadpovprečne osebnosti Jožefa Pilsudskega. Svojo moč in najdelavnejše voditelje je črpal ta tabor iz vrst poljskega kolonizacijskega elementa, ki je v dobah poljskega prodiranja na vzhod preplaval obširna litvanska, beloruska in ukrajinska ozemlja, ustanavljal tam poljska kulturna in gospodarska središča, zlasti poljska veleposestva, ki so bila ognjišča poljske prosvete in poljskega imperializma. Bojevnikov pa je dajal temu taboru organizirano poljsko delavstvo, ki je podpiral namene te imperialistične struje zato, ker je menila, da bo užgala vojna za svobodo Poljske tudi — socialno revolucijo.

Narodna demokracija in njeni zavezniki so videli rešitev poljskega državnega problema v mirnem, evolucijskem razvoju Rusije in v boju z Nemčijo, kajti politična krilatica Dmowskega se je glasila: „Poljska brez Poznanja je neumnost!“ (Glupia Polska bez Poznania!) Pilsudski in njegovi somišljeniki pa bi se bili zvezali celo s hudičem, če bi jim pomagal, uničiti rusko gospodarstvo. Dmowski je označil njihovo politično misel z besedami, da mislijo bolj na to, da bi Rusija izginila kakor na to, da bi Poljska vstala. Trdil je, da so vse poljske vstaje koristile edinole Nemčiji in je zato mise'nost Pilsudskega tabora označil kot okužbo z nemškimi in židovskimi propagandnimi gesli.

Pilsudski pa je bil mož dejanja in za njim je šla mladina, z njo vsi tisti elementi poljskega naroda, ki so črpali telesno in duhovno moč iz poljske kolonizacijske miselnosti. Pilsudski je že leta 1905. iskal zvez z zakletimi sovražniki Rusije — Nemci in Japonci — ter je leta 1914. z legijami krenil na avstrijsko in nemško stran. Ko je spoznal nemške politične namene s Poljsko, se je uprl in moral v nemško trdnjavsko ječo. Zaradi zmage zapadnih držav je bila poljska država sicer obnovljena, a na drugačni politični osnovi, kakor si jo je zamislil Pilsudski in zato se je kmalu razšel z vodilnimi politiki Narodne demokracije in njenimi zavezniki, ki so upravljali prva povojna leta poljsko državo. Užaljen se je umaknil v zatišje, razočaran morebiti tudi zato, ker je bila obnovljena Poljska v teritorialnem pogledu vendarle sad njegove politične zamisli, četudi nekoliko okrnjena zaradi izjalovljenega pohoda v Ukrajino l. 1920. Pilsudskega je bolela neskladnost obnovljene Poljske, ko so njegovo politično tvorbo vodili

ljudje, ki so ji bili načeloma nasprotni. In mislim, da označuje povojno Poljsko najbolj prav to, da ni bilo v njej pravega sorazmerja med obema političnima ideologijama in da je desnica nekaj časa vodila državo, kakršne si ni nikdar zamislila, in da je levica s Pilsudskim na čelu po državnem udaru 1926. leta morala nenehoma računati z državno zamisljo desnice in se truditi, da bi jo v svojih ukrepih, „predesničila“, s čimer se je notranje začela sama razkrajati in je slednjič živela tako rekoč iz rok v usta, hranjena od nezlomljivega poljskega domoljublja, ki se je rajši uklonilo kakršnemu koli režimu, kakor da bi tvegalo še eno državljansko vojsko.

Tako ni bilo mogoče, da bi obnovljena Poljska vodila enotno zunanjo in notranjo politiko, saj se obe politični konceptiji nista zlili v eno, temveč je desnica morala zaradi grozeče levice upoštevati njen politične želje in je pozneje tudi levica, kljub navidezni diktaturi, bila pod močnim vplivom desničarskih političnih idej in gesel. Patriarhalna osebnost dedka Pilsudskega je v zadnjih letih pred njegovo smrtjo ta notranji razpor nekoliko zakrivala, in podoba je bila, da se tudi on odvrta od svoje politične ideje o prodiranju na vzhod k narodnodemokratski zamisli o neobhodni potrebi zavarovanja zahodnih meja. (Prim. njegov načrt preventivne vojske zoper Nemčijo 1934.)

Njegovi polkovniki in politični dediči so pokazali še hujšo politično negotovost. V notranji politiki so neizprosno preganjali desničarske pa tudi levičarske politike, ki niso odobravali njihovih ukrepov. Poučna je zlasti usoda poljske socialne demokracije (PPS), iz katere je Pilsudski politično izšel in ki mu je tudi leta 1926. odločilno pomagala pri državnem udaru. Idejno kompromisarstvo, zlasti pa neizpolnitev socialnih obljub in reform, ki jih Pilsudski ni mogel uresničiti zaradi označene politične nejasnosti in ker je moral prevzeti gotova zunanje-politična gesla desnice ter se je začel politično družiti z magnatskimi in kapitalističnimi veljaki, ki so se upirali dalekosežnejši agrarni reformi in socializaciji, ga je ločilo od nekdanjih zaveznikov. Zato so romali zdaj v koncentracijsko taborišče poleg prvakov Narodne demokracije tudi voditelji poljskega delavstva in kmetstva.

Tudi diadohi Pilsudskega tavajo v zunanji politiki med nekdanjo revolucionarno in evolucijsko zamisljo poljske državnosti. Njihov položaj pa je vse hujši zaradi nagle vojaške okrepitve obeh sosedov in zaradi rastoče notranje opozicije. Tu ne smemo misliti samo na vedno večjo politično razdraženost nemške in ukrajinske ter beloruske narodne manjšine, temveč tudi poljskega naroda se polašča nemir in dvom v vodstvo. Vedno bolj razjedajo poljski državni organizem bolezni negotovosti in posledice neizčiščene in v osnovah razklane državne konceptije. Germanska in slovanska manjšina trgata poljsko državno telo vsaksebi in na Poljskem pa ni človeka, ki bi imel pogum in veljavo, da izvrši radikalno operacijo na tej ali oni strani in reši celotni narodni organizem. Usodno prepletanje obeh poglavitnih

političnih koncepcij in sporadično prenehanje političnih ljudi iz enega tabora v drugega je zaradi velikega poljskega patriotizma vodilne plasti in vsega ljudstva in zaradi gospodarskih interesov poljske šlahte na vzhodu in podjetniške plasti na zahodu zastrlo celotni poljski javnosti pregled v resnično stanje države in evropske politične konstelacije sploh.

Glasovi treznih posameznikov, ki so nasvetovali spremembo poljske notranje in zunanje politike, so izvenevali brez odmeva. Niti v notranji niti v zunanji politiki vladajoča plast ni poskušala radikalne reforme, temveč se je zanašala na požrtvovalnost in domoljublje poljskega naroda, na pasivnost slovanskih narodnih manjšin in na politično zvezo z — Nemčijo.

Medtem pa že nekaj let sem gorita obe najvažnejši meji in Nemčija ter Rusija se oborožujeta od dne do dne. Zunanje politično vodstvo pa se krčevito oklepa zvezne pogodbe z Nemčijo in se slepo zanaša v nenapadalni pakt z Rusijo. Pregarjanje poljskih političnih nasprotnikov režima ne popusti in tudi krivice zoper slovansko manjšino se množe.

Do kraja pa se je razgalila slepota in slabost poljskega zunanje političnega vodstva ob češki katastrofi. Ko je padla češka država, se je zrušil najmočnejši temelj poljske države in Nemčija jo je oklenila od tretje strani. Nenadni preokret poljske zunanje politike bi bil naravnost smešen, če ne bi bil v svojih posledicah tako globoko tragičen. Osovražena in tolikrat zaničevana politična miselnost poljske desnice postaja vodilna zvezda naslednikov maršala Pilsudskega. Toda za tak preokret poljske zunanje politike ni več nobene premise. Vzhodna meja je že bolj negotova kakor zapadna. Edino možnost, postaviti poljsko politiko na realna tla ob priliki angleških in francoskih pogajanj z Rusijo, vpoštevata poljska vlada premalo, in sicer iz dveh razlogov. Notranji odpor zoper pogodbo s Sovjetsko Rusijo je v dušah poljskih odločujočih politikov, izišlih iz revolucionarne, rusofobske šole Pilsudskega tako močan, da ga kljub strahu in spremenjeni politični miselnosti ne morejo premagati. Na drugi strani pa moramo premisliti, da bi takšna pogodba spravila v nevarnost velikanska ozemlja na vzhodu, katera bi Rusija nedvomno zahtevala kot jutrina za politični zakon s poljsko državo. In v teh vzhodnih pokrajinah živi med Ukrajinci in Belorusi 10 odst. poljskega plemstva in meščanstva, ki sta najmočnejša stebra sedanjega poljskega režima. In ne samo to. Na vzhod veže povprečnega poljskega izobraženca, pa najsi je te ali one politične miselnosti, toliko zgodovinskih in kulturnih spominov, da so med njimi le redki, ki bi se mogli sprijazniti s pravično narodno mejo na vzhodu, četudi samo zato, da bi si ohranili zapadno mejo.

Pri našem razglabljanju ne gre zato, da sodimo poljsko desnico ali levico, kajše le celotni poljski narod, ki je pač psihofizična realnost, zrastle iz določenih geopolitičnih, socialnih in kulturnih prvin. Njegova usoda je v njem samem. Vendar bi bilo napačno temu narodu očitati kaj več, kakor kateremu si bodi drugemu narodu. Morebiti so celo v njem vrednote, kakr-

šne bi zaman iskali pri drugih narodih. In zato so v njem tudi prepadni in globine, kakršnih morda ni pri drugih narodih. Toda samo iz tega izvajati sedanje, ali pa tudi prejšnje poljske katastrofe, bi bilo nespametno. Kljub vsem orisanim napakam političnega, socialnega in kulturnega značaja je bila obnovljena poljska država torišče velikanskega ustvarjalnega dela, ki je vzbujalo občudovanje pri vsakem objektivnem opazovalcu. Na vseh področjih človeškega uma in dela je navzlic vsem notranjim in zunanjim zaprekam napredovala z naglimi koraki. Naj omenim samo to, da je zlasti v kulturnem delu ohranil poljski kulturni delavec svobodo mišljenja in ustvarjanja in nezlomljivo voljo po resnici in pravici. Pa tudi na področju materialne kulture ni zaostajal poljski človek za drugimi. Če upoštevamo prostor in čas, je v gotovih panogah ustvaril celo več kakor drugi Evropejci. Poljsko gospodarstvo je bilo po prvih pretresih poveljnih let urejeno, državne finance so bile uravnovešene, izvoz in uvoz sta bila v pravilnem razmerju, uradniške plače so visoko nad povprečjem balkanskih držav, davki neprehudi in državni dolgovi malenkostni. Tudi delavsko vprašanje ni bilo urejeno slabše kakor drugod, samo naglo naraščanje prebivalstva in padanje cen agrarnih pridelkov sta bila težja, dasi ne nerešljiva problema. Edino, kar je manjkalo moderni Poljski, so bile tri reči, ki pa se danes nahajajo menda samo še v idealnih državah državnopravnih ideologov. In te tri reči so: notranja politična svoboda, socialna pravičnost in toleranca do državnih manjšin. Ker ni bilo teh treh prvih in poslednjih reči vsakere kulturne države, je Poljska prej podlegla tujemu imperializmu, kakor bi bila sicer. Toda poljski narod živi in bo spet živel v svoji državi, ki bo imela seveda drugačne meje na vzhodu in drugačni notranji socialni ustroj, kakor jih je imela državna tvorba tipičnega obrobnega Poljaka — maršala Pilsudskega. Narod Kopernika, Kasprowicza in Wyspaškega pa ni izgubil v sedanjih bridkih dneh ničesar od svoje veličine, kajti „pade lahko tudi velik narod, pogine pa samo slab“. In poljski narod je navzlic svojim tragičnim napakam slovenski narod.

OB DVAJSETLETNICI MARIBORSKEGA GLEDALIŠČA

Dr. MAKS ŠNUDERL

Minilo je 20 let, ko se je med nepopisnim navdušenjem v tej hiši zbrane množice oglasila v Jurčičevem „Tugomeru“ za stalno prvič s tega odra slovenska beseda. Mlajši rod težko pojmuje, kako je bilo mogoče, da je delovalo v tem mestu, ležečem kakor otrok v slovenskem ozemlju s pičlim številom tujih doseljencev, a velikim številom potujočencev, tuje

gledališče, ki ni upoštevalo ne kulture ne jezika obdajajočega naroda. Saj se je v zadnjih desetletjih pred vojno v tem mestu rodilo manj meščanov, kakor pa jih je umrlo, in je 75 odst. dotekajočega meščanstva prihajalo iz slovenskih okoliških občin. Čeprav smo bili Slovenci v Avstriji priznan narod, ki so mu bile zapisane ustavne pravice, se vendar vidi na tem primeru, kako huda je vsaka senca tujega pritiska, in na današnji večer, ko obhajamo triumf slovenske besede v Mariboru, lahko presodimo, kako dragocena je svoboda. Toda kjer živi narod svoje polno življenje, tam sam od sebe njegov genij ustvarja duhovne vrednote. Tako je vključ vsem težavam moralo že pred vojno nastati tudi na dramskem področju v Mariboru živahno snovanje. Dramatično društvo, ki se je ustanovilo 10 let pred vojno, je prirejalo tedensko, in včasih še večkrat, gledališke predstave diletantov v Narodnem domu, kamor so prihajale nedeljo za nedeljo neštete množice našega podeželskega prebivalstva in slovensko meščanstvo iz uradniških in celo iz najnižjih slojev. Kvalitativno je ta diletanska družina kmalu presegla običajno mero diletantizma in dosegla zlasti spričo razvoja talentiranih igralcev uspehe, ki so se bližali umetniški višini. Zato je pričela tuja oblast ovirati to delovanje tako s neutemeljenimi cenzurami kakor tudi z neprestanimi tehničnimi zahtevami, kajti dobro je spoznala, da je najpoprej vsako umetniško snovanje izraz močne vitalne sile naroda, — prizadevanje oblasti pa je bilo, da se ta narod od tega odrine. Spoznala je tudi, da redno gledališče, kjer se sliši v plemeniti obliki izbrana beseda naroda, krepi narodno zavest in samozavest, — kar je spričo političnega in gospodarskega pritiska v cilju germanizacije bilo oblastnikom vse prej kakor po godu. In končno prav nikakega interesa ni imela tuja oblast na krepitvi slovenske kulture na tem področju. Vendar zavreti delovanja ni mogla, in tako je danes nepobitno zgodovinsko dejstvo, da je Dramatično društvo v Mariboru mnogo pripomoglo k utrjevanju narodne zavesti najširših slojev, razširitvi slovenske kulture in k ustvaritvi temeljev gledališkega občinstva, ki je glavni pogoj za uspeh pravega gledališča. Tako so bile podane osnove, na katere se je moglo postaviti slovensko Narodno gledališče tako idejno kakor tudi stvarno.

Kaj pa s poprejšnjim gledališčem? Ali ni tudi ono ustvarjalo pogoje za slovensko gledališče, ki mu je nasledovalo v teh prostorih? Morda nobeno podjetje, če smemo tudi gledališče tako imenovati iz gospodarskega vidika, ni tako presekalo razvojno pot kakor ustanovitev slovenskega gledališča. Nemško gledališče ni nikoli doseglo umetniške vrednosti. Ker ni niti aktivno niti pasivno nastajalo iz lastnega naroda, ker ga tudi ni bilo, tudi ni moglo postati izraz najvišjih stvaritev narodovega duha. Služilo je večji del plehki zabavi in didaktičnim svrham, prikazujoč v bombastični obliki z visokih koturnov nemške klasike. Odlična družba je prezirala to ustanovo in obiskovala dramo in opero v Gradcu. Zato se je vodstvo, ki je bilo

večinoma v rokah zakupnikov, moralo ravnati po okusu malomeščanov, in gojiti v prvi vrsti opereto in veseloigro. Tako ni bilo ob prevzemu gledališča prav nikake duhovne ali oblikovne dediščine, kajti novo gledališče je imelo vse druge naloge in drugo poslanstvo, kakor pa ga je imelo poprejšnje.

Tako je imelo samostojno slovensko gledališče v Mariboru po osvoboditvi mesta od poprejšnjega razvoj sicer nakazan, z ozirom na opisani razvoj nemškega gledališča in spričo pomanjkanja ustaljene tradicije v občinstvu pa je bila njegova pot neizmerno težavna in tvegana. Pa, kakor je tedaj v Mariboru sploh slovensko vodstvo bilo na višku v pogledu upravljanja narodnih zadev, tako so tudi odgovorni ljudje storili vse, da so omogočili ustanovitev slovenskega gledališča. Dramatično društvo je prepustilo gledališču svojo bogato garderobo, našlo se je precej poprejšnjih diletantov, ki so bili na razpolago. Našel pa se je končno mož, ki ga je odlikovala redka narodna zavednost, mož ustaljenega umetniškega slovesa in gospodarskega talenta, Hinko Nučič. Ta je v svoji gorki ljubezni za domačo umetnost, zavedajoč se, da ji je naloga služba naroda, in v spoznanju, da nikjer ne bi mogel s svojo umetnostjo toliko storiti za narod kakor v oni dobi v Mariboru, prevzel umetniško in gospodarsko vodstvo na svojo pest. Zaplaval je tako-rekoč v neznano, ker niso bile znane prav nikake osnove, po katerih bi se bili mogli presoditi v naprej gospodarski in umetniški uspehi gledališča. Za širokogrudno pojmovanje demokracije pa je značilno to, da smo že 1. novembra 1918 prevzeli stvarno oblast v mestu, a je do srede leta 1919. nemoteno igralo nemško gledališče in se je prevzem gledališča po Slovencih izvršil celó ob začudenem protestu poprejšnjih upraviteljev.

Premalo pa bi bilo, ako bi danes proslavljali samo dejstvo, da se je pred 20 leti s tega mesta prvič oglasila naša beseda. Rojstvo velikih mož proslavljamo zato, ker so svoje življenje izpolnili s pomembnim delom. In zato se vprašamo, ali si, slovenska Talija, izpolnila v štirih lustrih svojega obstoja poslanstvo, ki ti je bilo namenjeno? Ni danes prilika, da bi stvarno analiziral in vrednotil uspehe našega odra. A ugotoviti moramo, da bi bil rezultat te preiskave sledeči: Maribor ima slovensko gledališče v polnem pomenu te besede. Kvaliteta vpriporitev se lahko sodi s strogimi umetniškimi merili, vpriporjena dela odlikuje umetniška zrelost in široka razgledanost; kult besede je izpopolnjen v skladu z deli in vpriporjanjem, gledališka družina je tako kvalitativna, da je oddajala drugim gledališčem svoje zrele sadove. Ustvarjena je že gledališka tradicija v občinstvu, ki je navezano na gledališče tako, da bi si danes ne mogli zamisliti mariboskega občinstva brez gledališča. V tej dobi se je dan za dnem glasila s tega odra najlepša slovenska beseda, poleg najvišjih duhov in tujih slovstev izbrana dela domačih tvorcev, dajala se je mnogotera pobuda mladim ustvarjalcem. S stališča obmejnega mesta se je izgradilo gledališče kot eden najkrepkejših

temeljev in obrambnih utrd. Če se bo morda kedaj ugotovilo, da vse ustanove spričo premočnih nasprotujočih vplivov niso v polni meri mogle doseči postavljenega cilja, se bo moralo reči o slovenskem gledališču, da je v 20 letih doseglo in preseglo vse, kar smo od njega pričakovali. Postalo je zbirališče in zavetišče slovenskih duhovnih in narodnih vrednot.

Mi se zato danes klanjamo nesebičnemu delu utemeljiteljev in voditeljev Dramatičnega društva, njegovim diletantskim igralcem, in s priznanjem gledamo na našem odru še štiri igralce, ki so od prve predstave dalje do danes nepretrgano delovali na tem odru in so doživeli vso nesluteno rast našega gledališča, to so Kraljeva, Rasberger, Savinova in Grom. Vsa ta rast gledališča pa je tudi meminovno povezana z umetniškimi vodji od nosno upravniki Hinkom Nučičem, Valom Bratinom in drjem Radovanom Brenčičem, z režiserji in igralci, ki so nam dajali in dajajo vse to, iz česar je pognala idejna rast naše dramske umetnosti.

Tako sedaj proslavljamo 20 letnico, odkar nas je prvič s tega mesta pozval Jurčičev Tugomer, da moramo biti trdi in jekleni, kadar nam je braniti časti in pravde narodu in jeziku svojemu. Bili smo trdi in jekleni, premagali pod spretnim vodstvom in s trdim delom nepopisne težave, doprinašali premnogo osebno in gmotno žrtev za to, da lahko danes mirno odgovorimo na pesnikovo vprašanje, kaj bo s 4 mejniki, vsaj glede enega mejnika, glede Maribora. Vsako nasilje je začasno, vsaka krivica se izravna in narodi, ki so bili zaslužnjeni vekove, so zopet vstajali in bodo vstajali. Zato lahko rečemo, da naj se zgodi kakorkoli v teh temačnih časih, eno je gotovo, da bo rastel narod, ki je sposoben tolikih žrtev in truda za oblikovanje svojih duševnih vrednot. Maribor je to dokazal, Maribor kot 4 mejnik, kot slovenski mejnik bo stal.

S tem prepričanjem stopamo v novo razdobje razvoja slovenskega gledališča, ki nam naj prinese novih umetniških vrednot, ki naj poglobi kult besede tudi v vrste kmečkega in delavskega prebivalstva, tako, da bomo slavili prihodnji jubilej v še tesnejši skupnosti in verujmo v to, tudi v tej nalogi dostojni novi palači. Plodna njiva je pognojena in zorana, mi vsi, cenj. občinstvo, smo poklicani na novo delo.

PREŠEREN

J. CAESTUS

Pred svojimi prijatelji res nisi varen!

Nekdaj sem jim bil kar „monumentalen“,

zdaj sem samo še „leposloven“ in „imaginaren“.

P O R O Č I L A

MARIBORSKA DRAMA 1938/39

Lani se je gledališče odprlo s Shakespearovo komedijo „Kar hočete“ v režiji J. Koviča. Shakespearove komedije nudijo tudi manjšim odrom priložnost, da razvijejo s skromnimi sredstvi nekaj onega bleska, razkošja in pompa, ki ga ima preprosti gledalec za teater pa svoji podobi. Pri nas je ustanovil shakespearejski odrski slog režiser prof. Šest, čigar številne shakespearejske režije so dajale povdarka na nvanji dekorativni sijaj uprizorjenih renesančnih tekstov. V njegovih, ob Reinlardu inspiriranih uprizoritvah prevladuje inscenacija z barvnim in svetlobnim razkošjem, v komedijah nekoliko nečasovna, po dunajskih gledališčih posneta rokojsko lahkotna igra z igrivo odrsko iluzijo. Šestove uprizoritve so ostale mimo individualnih razlik vzgledne tudi za ostale odre in režiserje, zato velja gornja karakteristika s pridržkom drugega epigonstva tudi za mariborske shakespearejske predstave.

Med številnimi povoljnimi odrskimi ustvaritvami gre prednost Br. Rasbergerjevi, ki je v vlogi Viole osvajala z mladostnim šarmom, Elviri Kraljevi kot neugnani spletkarski hišni, Emi Starčevi kot hladno dostojanstveni Oliviji. Zabaven je bil Vladimir Skrbinšek kot Malvolio, za pozornost občinstva se je podjetno prizadeval M. Košič kot dvorni norec.

„Hudičev učenec“ je pri nas razmeroma malo znana in igrana Shawova drama, dasi je mimo Ivane njegovo odrsko najbolje zgrajeno delo. Stilno je blizu oni „romantično“ zasnovani drami, ki je Shawu priljubljen predmet poroga in prezira. Njegovemu sarkastičnemu temperamentu je pač bolj pri srcu rezonujoča tezna drama s poenostavljenimi stanovskimi in psihološkimi tipi, ki so reliefni, brez globine. V Hudičevem učencu pa teče motor dejanja izredno smotrno in se sunkovito poganja do krepkih dramatičnih učinkov, glavne osebe kažejo „romantično“ razdvojenost in močne notranje konflikte. Idejno pobija Shaw kot dosleden ibsenovec in pol „romantične“ predsodke, ki jih vzdržuje puritansko zlagana družba iz strahu pred resničnostjo. Znameniti so konec dela njegovi duhoviti aforizmi o heroizmu in militarizmu.

Režija Vl. Skrbinška je s sodelovanjem inscenatorja ing. arch. M. Hladeta pripravila predstavo, ki je bila mnogo nad povprečnostjo našega gledališča. Naslovno vlogo je igral Vl. Skrbinšek z virtuoznostjo in fairbainkovsko bravuro. Njegova kreacija se je odlikovala s psihološkimi finesami in z neutrudljivo dramatično živčnostjo. Zamisel vloge je bila sveža in razborita, morda je kot protagonist za spoznanje preveč poudarjal shawovsko hudičevstvo, kar je slabilo učinkovitost ansamblske igre. S svojo topot prijetno umerjeno igro je presenetil D. Gorinšek kot bebec Christoph Dudgeon. V spominu so ostali Mileva Zakrajškova kot gospa Dudgeon, Branka Rasbergerjeva kot nekoliko plaha, igralsko ne docela razvita Judita, Vladoša Simčičeva kot Essa, Lj. Crnobori kot pastor in R. Nakrst kot major Swindon. Pri P. Kovičevem generalu smo pogrešali one svetske uglajenosti, ki je pri tej osebi nujen telesni folio njegovemu duhovitemu, dovtipnemu rezoniranju.

S „Pokojnikom“ si je napisal komediograf Nušič najlepšo poslovilno predstavo, ki je presenetila tudi one, ki so njegovo plehko vaudevillsko tvornost

načelno odklanjali. Njim se je v svoji poslednji igri oddolžil s trpko kritiko družbenih razmer, ki so mu bile vse dotlej le snov za idejno neobvezno dovtipnost.

Z regionalno, balkansko pisanimi igrami je na slovenskih odrih precejšen križ, saj je ves odrski učinek teh iger v karakterno tipizirani govorici, ki se brez škode ne da ne prevajati ne posnemati. Najboljši Balkanec je bil v tonu, kretnjah in maski D. Gorinšek kot Spasoje Blagojević. Karakterno zanimiv je bil tudi Fr. Blaž kot emigrant Aljoša.

O Štandekerjevem dramskem prvencu „Prevari“ smo podrobneje poročali že lani. Delo je dovolj posrečen poskus našega gledališkega človeka, ki ima vrhu tega tudi literarne ambicije. Prvenec se odlikuje v prvi vrsti z odrskimi odlikami, ki so pri drugih narodih sicer samoumevni, pri nas pa redkost, ki jo je vredno zabeležiti. V vsebinskem pogledu moti na delu avtorjeva prevelika odvisnost od naše tradicionalne ljudske igre z njenimi šablonskimi prijemi in vzgojno prikritimi moralnimi razpletki. Ta odvisnost ni dala avtorju do one umetniške podobe, ki jo še pričakujemo o naši vasi in o njenih sodobnih socialnih in moralnih problemih.

Igro je postavil Peter Malec v značilen haloški scenski okvir, po odrski atmosferi pa je bila predstava precej brezbarvna. Junaka Lemeža je igral P. Kovič, čigar igralska masivnost se je slabo prilegala vlogi vaškega don Juana. Med vidnejšimi vlogami so ugajali Elvira Kraljeva kot rezonerka avtorjeve konservativno preproste morale, Slava Gorinškova kot Treza, Mileva Zakrajškova kot Tina in R. Nakrst kot Tone.

Ivan Cankar, „Kralj na Betajnovi“. Odkar razumemo to Cankarjevo mladostno igro kot zmago pravičnosti, zmago vesti nad človeško samopašnostjo nam je kot naša najmočnejša npravna drama še posebno pri srcu. Delo je uprizoril J. Kovič s krepkimi odrskimi učinki in s skladno ansamblsko igro, ki je prijetno presenetila. Igra je bila ubrana na stil, ki bi ga mogli z nekaterimi pridržki imenovati odrski realizem. V tem odrskem okviru so bili najmočnejši Pavel Kovič kot Kantor, Jože Kovič kot župnik, Vl. Skrbinišek kot Maks, M. Zakrajškova kot Hana in B. Rasbergerjeva kot Francka. S svojo nevrastenično igro je vzbudila pozornost Vladoša Simčičeva kot Nina.

Ladislav Fodor, „Matura“. V današnjem času, ki je tako brez rešpeкта do podedovanih kulturnih vrednot, je umljivo, da bohotno poganja satira na vzgojstvo in vzgojitelje. Sicer pa smo si vsi, ne samo najmlajši, še izza šolskih klopi ohranili protivzgojiteljski kompleks, ki se nenadoma zakrohoče osmešenemu profesorju na odru.

V „Maturi“ je zajet problem pubertetne zaljubljenosti v vzgojitelje — zajet in obdelan na ravni veseloigre, s površnostjo in karikaturno učinkovitostjo, ki sta v zabavnem komadu dopuščeni. Predstavo je pripravil režiser J. Kovič v novi, učinkoviti inscenaciji. Slaparjevo je igrala B. Rasbergerjeva. Njena igra je bila po kakovosti neenotna, šibkejša v prvem delu kot naivka, se je s svojim tragično nastrojenim temperamentom dobro razvila v drugem delu drame. R. Nakrst je kot direktor premalo poudarjal poklicni tip svoje vloge. Med številnimi karikiranci je vzbujala pozornost zlasti Slava Gorinškova kot Matilda Mozoljc.

Andjelko Štimac, „Automelody“. Štimčevo delo je bulvarско improvizirana dramska reportaža, pisana kot eksportni izdelek — Made in Balkan. Delo je značilen primer moderno zlikanega duhovnega nastopaštva, ki ga pogosto srečamo med našimi Balkanci. Samodopadljivo ponašanje s tujo civilizacijsko formo brez vsebine, brez npravnega jedra — blazirana poza primitivca, ki se onstran domače zaostalosti čuti tudi onstran dobrega in zlega. Dramski junak, nekdanji

socialni borec, pozneje brezobziren trustovec, izpoveduje sledečo moralo: Kdor je v tej blazni tekmi na vozu, brezobzirno gazi onega, ki je pod njim. Tudi to načelo je mogoče umetniško zagovarjati, ako sta za njim resnična sila in prepričanje, ne pa poza in sentimentalna nenačelnost. To predstavo bi lahko naše občinstvo brez škode pogrešalo. Prinesel jo je z juga Vlad. Skrbinšek, menda si je od nje obetal krepkih teatralnih učinkov.

France Bevk, „Partija šaha“. Bevkova igra je domača inačica francoske adulterne komedije in je vsaj v zasnutku prijetno zabavna in izvirna stvarca. V njej je na iznajdljiv način narobe postavljeno to, kar tvori v francoski komediji njeno stereotipno pikantnost — zakonolom in klaverni konec prezaupljivega cocuja. Pri Bevku se zakonolom sploh ne izvrši in zakonski mož, ki bi mu malone nasadili rogove, pretkano osmeši preuslužnega prijatelja.

Delo ni brez fines, vendar kaže, da avtor nima dovolj odrskega izkustva. Igra je na silo razvlečena na tri dejanja, dasi je njen zapletek v izdelavi skečevsko preprost. Komična paralelnost sreče opoteče, ki je sicer v igri naznačena z začetno in končno partijo šaha, v dejanju ni dovolj ostro in odrsko nazorno razvita. Predstavo je režiral Valo Bratina kot gost, ki je o tej priliki praznoval dvajsetletnico svojega uspešnega umetniškega in upravniskega delovanja na mariborskem odru. Mariborsko občinstvo, zlasti pa njegovi številni stari znanci so ga v vlogi Petra Drena prisrčno pozdravili in se po tolikih letih ponovno delektirali nad njegovimi originalnimi širokimi kretnjami, njegovo lagodno, idrijsko zategnjeno govorico in njegovo odrsko neugnanostjo pravega teatarskega maestra.

B. Shaw, „Pygmalion“. Pygmalion je eno izmed onih Shawovih del, ki so po svoji svojevrstni angleški formi našemu občinstvu manj dostopna in umljiva, dasi obravnava problem, ki nam je zelo blizu. V komediji se zastavlja zlasti za nas zanimivo vprašanje, kdaj postane plebejec, ki mu je njegovo domače nekultivirano narečje v svetu huda napota, vreden in dostojen „boljše“ družbe, da ga ta prizna za svojega. Shaw odgovarja s primerom cvetličarke Elize: šele tedaj, ako si plebejec s prevzeto družabno formo, z olikanim jezikom in vedenjem, ohrani tudi svojo moralo, moralo stanu, iz katerega je izšel, zavest ponosa in zaničevanja nad onimi privilegiranci, ki gledajo nanj z viška. Kakšno čudovito zdravje je v tem nauku, ki izhaja iz dosledne demokratične miselnosti, koliko bodrila je v njem za one naše ljudi, ki se iz občutka plebejske manjvrednosti še vedno hlapčevsko rinejo med tujo gospodo.

Delo je režiral Vlad. Skrbinšek v stilu tezne drame s pravilnim poudarkom na avtorjevem rezonerstvu in na oblikovanju njegovih stanovskih tipov.

Elizo je igrala Br. Rasbergerjeva. Šteti ji je v dobro, da se je resno lotila težavnega besedila in je v mladostni vlogi tvegala neprijetni realistični karakteristikon — neblagozvonečo predmestno govorico, ki v Mariboru ni komično odrsko sredstvo, marveč pravo slum narečje, govor družbene nižine. Samo žal, da tega govora docela ne obvlada. Odlična pa je bila v drugem delu komedije, v trpkem spoznanju, da je samo predmet poizkusa, in v svetem ogorčenju nad „boljšo“ družbo. Spreten rezoner je bil Vlad. Skrbinšek kot profesor Higgins. Dalje so ugajali P. Kovič kot Elizin oče, El. Kraljeva kot gospa Higgins, M. Zakrajškova kot gospa Pears.

Fr. Langer, „Št. 72“. Fr. Langer je med onimi češkimi odrskimi pisatelji, ki pišejo načrtno za izvoz v svet. Tudi Štev. 72 nima češke domovnice, drama bi lahko nastala na katerem koli civiliziranem kontinentu. Nemara so podobna dela znanilke vedno popolnejše nivelizacije naše kulture, kot posledice novodobne tehnike. To s čisto racionalno invencijo zgrajeno igro oživlja za naš

okus nekoliko narejena socialna sentimentalnost, ki pa utegne v amerškem in anglosaškem svetu imeti kupcev — zlasti še, ker je snov detektivsko interesantna.

Drama je pisana očitno na eno samo osebo — jetnico št. 72, ki jo je Elv. Kraljeva prepričevalno igrala. Manj zanimiv je bil v svoji dvojni vlogi J. Kovič (Melihar), ki je delo solidno zrežiral. Od ostalega ansambla je omeniti predvsem M. Zakrajškovo (Julča), Lj. Crnoborega (Knez), Eda Groma (Kolben) in Eda Verdonika (Budecius).

O Cajnkarcjevem „Potopljenem svetu“ smo obširneje poročali o priliki mariborskega Umetn. tedna.

V zabavni repertoar konec sezone se je uvrstila Piskorjeva veseloigra „Upniki — na plan“ v režiji Petra Malca. Delo je zabavno odrsko slovstvo, s katerim nas zalagajo Čehi že izza čitalniške dobe in je literarno in igralsko brez pretenzij.

R. Niewarowicz, „Hollywood“ v režiji J. Koviča. S svojim maloštevilnim osebjem in eksotičnim osredjem zahteva ta bulvarna komedija ostro karakterizacije oseb in miljeja. Niti eno niti drugo se režiserju ni prav posrečilo. Ekspresivno nakazane kulise še niso mogle ustvariti potrebne atmosfere in igralci razen Crnoborega kot Mac Nielsa so bili tako malo ameriški, da je bila iluzija kraja in dejanja docela nemogoča.

J. Nestroy, Utopljenca. Preko ljubljanskega gledališča se je bidermajerski Nestroy udomačil tudi na našem odru, mimogrede povedano, brez resnične potrebe in koristi. Kajti v kakšen prid bodi njegova filozofija malomeščanskega udobja našemu občinstvu, ki je že tako preko mere malomeščansko, v kakšen prid igralcu, ki se s takimi deli samo zavaja v norčavo operetni ton, in navsezadnje v kakšen blagor naše odrske produkcije, ki se je doslej hvala Bogu ubranila tej skušnjavi. V mariborski uprizoritvi je postalo delo ob glasbeni asistenci kapelnika J. Jiranka napol opereta ter se je s svojimi številnimi glasbenimi vložki še bolj razvleklo in razcvelilo.

Sezona se je zaključila z veseloigro Potovanje v Benetke, ki jo je uprizorilo Združenje igralcev kot svojo benefično predstavo. Dr. V. Kralj

LJUBLJANSKO GLEDALIŠČE V PRETEKLI SEZONI

OPERA

Prva operna predstava v lanskim sezoni je bil „Boris Godunov“, veliko delo člana ruske nacionalne petrice M. P. Musorgskega, ki je znal v vsej muzikalni pestrosti prikazati drobno sliko iz mračne zgodovine pod koncem XVI. stoletja. „Boris Godunov“ je zgrajen bolj na harmonični kot na kontrapunktični obliki in združuje v sebi bogastvo ruske folklore; vprav zato je zvok njegove glasbe, ki jo je kasneje odlično instrumentalno Musorgskega tovariš iz petrice Rimski-Korsakov, toliko tipičen, da začutimo iz njega vso širino in globino sicer zakrite ruske duše. „Boris Godunov“ se je že zdavnaj uveljavil na svetovnih odrih in predstavlja eno najmočnejših del slovanske operne literature. Tudi ljubljanska izvedba, katere režija je bila v rokah R. Primožiča, je bila vsestransko dobro pripravljena in je doživela popoln uspeh. Solistične vloge so bile dobro zasedene; med njimi omenjam zlasti izvrstni lik Pimna, ki predstavlja eno najlepših Betetovih kreacij, ter like Borisa Godunova (R. Primožič), napačnega Dimitrija (I. Franc), Marina (M. Kogejeva) ter kneza Šujskega (Št. Marčec). Tej predstavi je sledila komična

opera „Kapljice za ljubezen“, ki jo je zložil znani skladatelj „Lucie di Lammermoor“ Gaetano Donizetti. Navedena opera je pisana v stilu Verdija in Rossinija ter je polna lepih melodij in prijetnih harmoničnih potev; v globinskem pogledu pa nikakor ne nudi kakšnih izrednih možnosti, ker je prvenstveno usmerjena na vnanje muzikalne učinke. V Ljubljani jo je režiral in skrbno naštel orkester M. Polič, glavne vloge pa so peli I. Ribičeva (Adina), Christo Solari (Nemorino), simpatični italijanski tenor manjšega glasu, srednjih kvalitet in igralski dokaj rutiniran, kar mu nekoliko ovira globlje doživljanje v igri, dalje V. Janko (Belcore) in J. Betetto (Dulcamara); manjši vlogi sta izvedla E. Barbičeva (Gianetta) in F. Hrastja (Vojak). Mnogo več svežosti je prinesla v opero ena poslednjih stvaritev takrat že gluhega nesmrtnega češkega mojstra Smetane „Polička“; ta opera vsebuje mnogo prekrasnih liričnih mest in predstavlja v muzikalnem formalnem ter vsebinskem pogledu umetnino, kakršno radi poslušamo in gledamo ne le enkrat, temveč pogostejše, čeprav v njej ni tolikšnih globin, kakor n. pr. v „Prodani nevesti“, „Daliboru“ ali „Libuši“. Izvedbo je okusno režiral D. Zupan, dirigiral pa D. Žebré; med vlogami omenjam V. Heybalovo (Vendulka), F. Lupšo (Paloncky), S. Banovca (Lukaš) in V. Janko (Tomeš). Zatem je ljubljanska opera uprizorila J. Massenetovo delo „Don Kihot“ po besedilu H. Caina. Vsebina se naslanja na Cervantesovo zamisel, ki je že sama dovolj zapeljiva za odrske uprizoritve; muzikalno pa je zajeta v tistih instrumentalnih ter kompozicijsko-arhitektonskih finesah, ki so nam znane iz „Manon“ ali „Wertherja“ istega avtorja. Režijsko efektno izoblikovano opero je orkestralno izvrstno vodil N. Štritof, odlične odrske tvorbe pa so postavili zlasti R. Primožič kot Don Kihot, M. Kogejeva kot Dulcineja, J. Betetto kot Sančo, I. Ribičeva kot Pedro, V. Heybalova kot Garcias in tudi ostali sodelujoči. Tej uspeli predstavi sta sledili enodejanski operi „Jolanta“ in „Gianni Schicchi“. „Jolanta“ je skomponiral sloviti skladatelj „Pikove dame“, „Eugenija Onjegina“, „Patetične simfonije“ in še mnogih drugih klasičnih del svetovne glasbene literature, Peter Iljič Čajkovskij, ki je vložil v svojo enodejanko obilno bogastvo lirično razgibane duše. Čeprav po obsegu majhna je ta opera vsebinsko toliko močna, da predstavlja eno najlepših del velikega Čajkovskega. Med pevci ljubljanske premiere, ki jo je režiral D. Zupan in dirigent A. Neffat, so izstopili predvsem J. Betetto (René), V. Janko (Robert), J. Franc (Voudemout), Lupša (Bertram), Vidalijeva (Jolanta) in Heybalova (Brigita). Isti režiser ter dirigent pa sta lepo pripravila tudi izvedbo Puccinijeve enodejanke „Gianni Schicchi“, ki jo odlikuje zlasti duhovita zamisel uporabljanja muzikalnih sredstev, pa tudi barvita ter učinkovita instrumentacija. Solistični zbor je bil enoten ter je podal jako dojemljivo sliko; med poedinci omenjam izbornega Schicchija (Janko), ki so se mu drugi kolikor mogoče vredno prilagojevali. Posebno skrb sta dirigent dr. Švara in režiser R. Primožič posvetila izdelavi Wagnerjeve romantične opere „Lohengrin“ v kateri so tudi solisti (Betetto — Henrik Ptičar, Franc — Lohengrin, Vidalijeva — Elza Brabantska, Janko — F. Tebramundski, Kogejeva — Ortruda, Dolničar — klicar) uveljavili vse svoje sposobnosti, tako igralske kakor pevske. Kajti Wagner zahteva od nastopajočega mnogo: izklesanega igralca in dovršenega junaškega pevca, kar je mogla ljubljanska opera nuditi le deloma. Novoromantik Wagner je „Lohengrina“ oblikoval podobno kot ostala svoja dela: s težko, globoko zajeto akordiko ter prepletajočim kontrapunktom, s stremječimi melodijami, ki se v pomenu stopnjujejo z nevsakdanjimi intervalskimi postopi ter s sijajno, obloženo in mogočno instrumentacijo. Zato zveni tudi „Lohengrin“ često patetično, utrujajoč z dolgimi, neskončno razpletenimi, pa visoko zamišljenimi motivi. Vzorna ljubljanska izvedba pri občinstvu ni dosegla priznanja, kakršnega bi po kvaliteti

zaslužila; občinstvu je Wagner tuj, ne le po miselnosti, marveč tudi zavoljo tega, ker je premalo glasbeno izobraženo, da bi moglo prodreti v skrite globine njegovih glasbenih dram. Slično pripravljena, z istim dirigentom ter režiserjem kot „Lohengrin“, je bila muzikalna veseloigra Wolf-Ferracija „Štirje grobjanji“, delo odličnih oderskih kvalitet; Wolf-Ferraci, našemu občinstvu razmeroma tuj skladatelj, je izvrsten kot instrumentator in zna prav tako izvrstno izpeljati tudi komično nastrojene muzikalne domisleke. Njegova pravkar omenjena opera je zlasti zavoljo tega popolnoma uspela in so se v njej posebej uveljavili Betetto (Lunardo), Primožič (Mauricio), Kogejeva (Margareta), Banovec (Filipeto), Ribičeva (Lucijata) in Heybalova (Marina). Enako je uspel tudi Massenetov „Werther“, lična drama, katere bistvenosti so v muzikalnem pogledu slične onim v „Don Kihotu“; Massenet je povsod lirik, melodično tako, da se zdi celo pretiravanje. Menda je zavoljo tega tako priljubljen pri občinstvu, ki se napaja kaj rado ob sladko pretakajočih se melodijah; v ostalem pa je tudi „Werther“ formalno — muzikalno odličen, dočim vsebinsko — muzikalno ne sega v izredne globine. Popolnoma romantični tip Goethejevega kova je bil Gostič (Werther), ki mu takšne vloge ležijo igralski ter pevski neprimerno boljše kot kakšne dramatične; izmed ostalih so nastopili Dolničar (Albert), Pavlovčičeva (Šarlota), Sladoljev (Schmidt) in drugi. Prozorni uspeh je dosegla Verdijeva lirična komedija „Falstaff“, ki predstavlja eno najboljših del znamenitega opernega skladatelja. „Falstaff“ je prepojen z novim duhom, ki ga je znal Verdi odlično vnesti v svojo glasbo in tako ustvariti zrelo delo, pomembno za repertoarje vseh svetovnih gledališč. Sloni na osnovah nove glasbe, ki je začela osvajati glasbeni svet ob koncu preteklega stoletja ter je Verdijev poskus po ustvaritvi komične opere, ki se je v celoti obnesla. Režijsko in muzikalno je ljubljansko premiero odlično pripravil M. Polič, vodilne vloge pa so ugodno oblikovali Primožič (Falstaff), Janko (Ford), Vidalijeva (Alice Ford), Banovec (Fenton) in Marčec (Cajno), primerno pa so prispevali k celotnosti izvedbe tudi ostali (Ribičeva, Kogejeva i. dr.). Poslednja premiera lanskoletne ljubljanske operne sezone pa je bil baletni večer, ki ga je skupno z dirigentom Žebrétom ter scenografom Franzem pripravil koreograf in režiser Golovin. Prikazal je nekako revijo slovenske plesne glasbe skladateljev J. Ipavca, Žebréta, Švare, Osterca, Škerjanca, Adamiča in Bravničarja. Ipavčev „Možiček“ je prav za prav pantomina in je prvo slovensko koreografsko delo, zgrajeno na povsem romantični glasbi; sodobno vsebino mu je prilagodil Golovin; Žebrétova „Vizija“, stilno dokaj zmerno zajeta, je preveč skicirana, nakazana, podobno tudi Škerjančev „Plesni motiv“, dočim je „Arabski ples“ istega avtorja muzikalno zelo prikupna in lepo izdelana tvorba. Žebrétova suita modernih plesov „Cesta“ se zdi prav tako kot „Vizija“ bežen domislek, ki pri „Viziji“ v takšni obliki ni bil utemeljen, ki pa ga takšnega „Cesta“ za svojo karakterizacijo naravnost zahteva. Zelo duhoviti in muzikalno dojemljivi sta plesni tvorbi „Hudič se zabava“ (Valse interrompue) Danila Švare in „Močnejše od smrti“ Slavka Osterca. Kot hvaležen sujet za plesno obdelavo sta se pokazali Adamičeva „Snubitev“ iz „Tatarske suite“ ter Bravničarjev „Nabor“ iz „Slovenske plesne burleske“, zgrajen iz slovanskih narodnih motivov; obe poslednji sta poleg Osterčeve, Švarine in Ipavčeve tvorbe uspeli zelo lepo. V splošnem je vzbudil baletni večer mnogo pozornosti in odobravanja. Izvedba je bila kvalitativno na lepi estetski višini in posebej naglašam vrednost likov, ki so jih predstavile solistke L. Wisiakova, ki dovršeno obvlada baletno tehniko, dalje G. Bravničarjeva, E. Mohorjeva in poedini člani baletnega zbora (S. Jagljeva, P. Golovin, M. Remškarjeva i. dr.). Baletni večer je bil dokaz, da bi mogel ljubljanski balet česče posegati v baletno litera-

turo, hkratu pa bi naj bil spodbuden slovenskim skladateljem za tvorjenje baletne glasbe.

Razen omenjenih oper in baletnega večera pa je ljubljanska opera vprizorila še nekaj operet, dobrodošlih zabave in razvedrila željnemu občinstvu: E. Glozovo „Na sinjem Jadranu“, S. Jonesovo „Gejšo“, Abrahamovo „Roxy“, Lehárjevo „Frasquito“, Kalmanove „Jesenske manevre“ ter opereto „Vse za šalo“ mariborskega dirigenta in operetnega skladatelja J. Jiranka. V opereto ne hodim, zato kajpada ne morem soditi o resničnih vrednostih nobene izmed naštetih.

Še preden preidem k načelnim zaključkom, bom spregovoril nekaj besed o tehnični strani lanskih opernih predstav ter o ansamblu ljubljanske opere. Naglašam zlasti vestno delo orkestra (pod vodstvom dirigentov Poliča, Švare, Stritofa, Neffata in Zebréta), ki je kljub pomanjkljivostim tehničnega značaja (pomanjkanja godal nasproti pihalom) dosegel zelo lepo umetniško stopnjo. Tudi solistični zbor je bil dobro sestavljen, poznala pa se mu je odsotnost Gostiča (ki je nastopal le kot gost), Župavčeve, Gjungjenčeve in Nolijske. Železno rezervo predstavljajo zlasti Betetto, pevec in igravec mojstrskih kvalitiet, Franc, pevec krasnega materiala, ki se bo s sistematično šolo mogel zavidljivo razviti, Heybalova, ki napreduje vedno uspešneje in bo zaradi svojih odličnih pevskih, pa tudi igralskih zmožnosti dosegla presenetljive uspehe, če bo nadaljevala začeto pot, Janko, katerega lepo kultiviran glas je vsestransko uporabljen, Banovec, ki je v zadnjem času pokazal napredek in se nekoliko rešil neprijetnega barvanja in nastavljanja vokalov ter Kogejeva in Vidalijeva, ki obeta postati zelo uporabna solistična moč našega gledališča. Uveljavljali pa so se primerno seveda tudi ostali člani solističnega zbora. Tudi gostovanja so bila v lanski sezoni pogosta; a kakor so bili gostje na eni strani naravnost sijajno izbrani (Novotna in Kunčeva), vendar na drugi strani izbira vedno ni zadovoljiva, kar pa celotne kvalitete opernega dela nikakor ne zmanjšuje. Gostje so stalni solistični zbor vsekakor uspešno razbremenjevali in prinašali našemu opernemu življenju mnogo pestrosti. Omenim naj še končno zbor, ki največkrat svojim nalogam ni zadostil. Razumljivo je, da vsled naglice, s katero mora delati, svojih vlog ne more izklesati; če pa upoštevamo, da ga sestavljajo več ali manj „profesionalisti“, moramo razumeti, da bi petje zbora moralo vendarle doseči neko določeno izvajalno višino. Pripomniti moram, da je za uresničenje te potrebe nujno dvoje: pomnožitev in pomladitev zbora, ki naj ne odgovarja le v pevskem, temveč tudi v igralskem pogledu. Vprav tu čakajo ljubljansko opero važne naloge, kajti prej ali slej bo potrebno zmanjšati velike razlike med zborom in solisti prve ter druge vrste. Ta različnost — kvalitativna! — močno ovira in naravnost onemogoča nastoj zares enotne celote, kakršno zahteva smoter estetske stopnjevitosti; ni pa morda specificum naše opere, vendar se moramo truditi, da se po največjih možnostih zahtevanemu smotru vsaj približamo.

V splošnem pa moramo priznati, da so bili uspehi ljubljanske opere v lanski sezoni zadovoljivi in da so se gibal na dostojni umetniški višini. K repertoirni politiki, ki se cenjenih operet iz gmotnih ozirih žal ne more in ne sme izogniti, naj pripomnim, da se mora slovenskim operam posvečati kar največ pozornosti; slovanski operni izbor je kvalitativno toliko bogat in tudi kvantitativno močan, da selekcija ne bo težka in bo se moglo naše občinstvo sčasoma seznaniti z najboljšo slovansko operno tvorbo. V tem oziru se mora začeti povsem načrtno delo, hkratu pa se ne sme pozabljati, da imamo danes na razpolago tudi nekaj modernih oper, ki bi nam bile dobrodošle. Operi je namreč naloga vzgajati: dvigniti muzikalne instinkte ter smisel in razumevanje za lepoto; seznaniti poslušalce z najrazličnejšimi razvojnimi dobami in ga uvajati v svet vseh stilov, s čemer bo

njegova umetnostna izobrazba rastla. Te naloge pa izključujejo vsako enostranost ter zahtevajo široko ter potrebam primerno izbirno politiko, ki ji je poti naša opera doslej sicer že nakazala ter jo možnostim odgovarjajoče deloma tudi že izvajala.

Dr. Cvetko

O C E N E

Cvetko Zagorski: „Bog umira“. 1939. Samozaložba. Linorezi Lojzeta Šušmelja.

Postaviti pred čas zveneče zrcalo in izraziti v pesmi ves divji nemir, vso neurejeno razrvanost, krvavo krutost, sivo brezupnost in uporniški patos dobe, v kateri se podirajo večni temelji, ki so stali nekoč trdno in vzvišeno nad vsakim dvomom, dobe, v kateri „Bog umira“, je bil namen te zbirke pesmi.

Zagorskega stremljenje, da bi bila ta podoba čim zvestejša, je tako silno, da se v svojem strastnem naturalizmu ne pomišlja niti pred banalnostmi ali pred slikami, ki vzbujajo gnus in odpor. Zdi se celo, da jih namenoma išče in da jih opisuje z neko uporno slastjo. Za podobo mu gre, za podobo izpačenega sveta, za podobo človeka, ki živi in se bori sredi časa in dogajanj ter si išče novih poti skozi kaos.

Večidel so te pesmi razpoloženske, ali celo nekake reportaže v verzih. In tu se poslužuje motivov, ki so v naši literaturi še povsem novi in neizrabljeni, motivov, ki mu jih nudi njegov novinarski poklic in sploh vse današnje javno življenje v obilni in pestri izbiri: „Sodni ogled“, „Ljudje s sodišča“, „Mož s culo“, „Zavrženo pismo“, „Posmrtna ironija“, „Novinarjeva pesem“, „Novinarjev notes“ — poslednji dve segata že daleč preko okvira razpoloženske pesmi v prepričevalen dokument naših dni. Noben predmet zanj ni pesniško nevažen, vseh se ovija njegova pažnja in jih kakor na pr. „Gramofon“ in „Radio“ ožarja s toplo čustveno poanto. Nekatera razpoloženja nas presenečajo po drzni primeri: nebo — berarčevo oko, druga zopet po priprostosti, ki spominja na Kosovela: „Celica“.

Nekak prehod iz razpoloženj in reportaž do politično aktualnih in seveda tendenčnih tvorijo prigodnice: „Silvestrovo 1938“, „1939“ in druge. V vseh se zrcali nemir in neuglašenost časa in človeka. Od „političnih“ je najlapidarnejša in najmočnejša „Barcelona je padla“. — „Pomlad 1939“ je nekam bombastična, „Mrtvi tovarišici“ pa je celo žurnalistično površna in polna fraz. Pač pa je „Moja pesem“ iskrena izpoved pesnika, kar bi naj bila tudi zadnja „Tudi jaz“, ki pa jo duši prevelik patos.

Erotičnih pesmi je za prvo pesniško zbirko mladega fanta presenetljivo malo. V njih ni mnogo sentimentalnosti, čeprav nam njegova odkritost („Samota“, „Brez žene“) v teh pesmih odkriva nemir in iskanje zorečega mladega človeka, ki je še daleč od ustaljenosti.

Socialne pesmi: „Kozjaške viničarke“, „Na sezonsko delo“, „Pokopališče siromakov“ in „Sobarica“ so žive in konkretne ter po svojih enostavnih jasnih črtah zelo učinkovite.

Slog in oblika teh pesmi sta ohlapna, mestoma celo malomarna. Poleg slovničnih napak, ki prav gotovo ne spadajo v pesniško zbirko in pričajo o neki nepotrebni naglici in površnosti, je tudi nekaj formalnih nasilnosti radi ritma in rime, ki občutno žalijo uho. Da omenim le naglasni barbarizem: „novinar“ ali

nečiste rime „golob — pokop — grob“. Dejstvo, da so pesmi revolucionarne še ne opravičuje suverenega preziranja slovnice in forme. Vsaka tendenca, ki hoče učinkovati, mora biti zavita v obliko, ki privlačuje.

Navada je, da recenzent posebno pri pesnikih-začetnikih pokaže svojo načitanost in razgledanost s stikanjem po pesniškem „rodovniku“. Pri Zagorskem tak recenzent ne bi imel težkega opravila. Pokazal bi na priostrene poante v njegovi erotični liriki („Pod oknom“) ali na izraziti ritem njegove „Na sezonsko delo“ in bi očital: Župančič. Ali pa bi v pesmih, ki so posvečene Kosovelu, govoril o Kosovelovem vplivu. Toda vse to ni važno. Kajti v Zagorskega pesmih je kljub okorni obliki nekaj svežega, novega, predvsem pa nekaj pogumnega in odkritega, kar dviguje vso zbirko nad raven časovnega dokumenta.

Še o Šušmeljevih linorezih nekaj besed! V njih je nekaj težkega, masivnega, mračnega, kar daje vsej zbirki prav poseben poudarek. Šušmelj se ne boji širokih ploskev, ki se kakor nekeke packe razlivajo čez vso sliko. Morda bi bila ta tehnika res primernejša v slikanju kakor v črno-beli grafiki, vendar ne more nihče oporekati, da je tudi v tem, morda formalno ne ravno virtuoznem postopanju, v tej grobosti nekaj, kar daje Zagorskega pesmim sorodno resonanco.

Jaroslav Dolar

Vida Taufer: Veje v vetru. Zbirko pesmi je opremila Gizela Šuklje. Natisnila in založila je Tiskarna sv. Cirila v Mariboru. 1939. Strani 60.

Pesniška zbirka Vide Tauferjeve, ki je izšla letos o veliki noči, predstavlja izbor najlepših in najboljših avtoričinih pesmi, ki jih je ustvarila nekako v poldrugem desetletju, odkar se uveljavlja v našem slovstvu. Njeno ime je že znano iz revij kakor Dom in svet, Sodobnost, Dejanje, Ženski svet in podobnih listov. Po času spadajo njeni pesniški začetki še v prva poveljna leta, a prav dejstvo, da pesnica še zmerom ni utihnila, ampak se celó z rastočo močjo bori za svoje mesto v naši literaturi, prav to dejstvo je najboljši dokaz, da ji je pesniško ustvarjanje poklic in njeno življenjsko poslanstvo.

„Veje v vetru“ so njena prva zbirka in glede na to bi skoraj lahko rekli, da je po času nekam zakasnela: pričakovali in želeli smo si je že mnogo prej. Toda tega so krive predvsem razmere na našem knjižnem trgu, ki pesništvu, posebno pa liriki, zadnja leta nikakor niso naklonjene. Vendarle pa smo se te pesniške zbirke v resnici razveselili, saj predstavlja ne le svojski in zanimiv pesniški izraz slovenske žene, med katerimi moremo Vidi Tauferjevi iz polpretekle dobe postaviti ob stran edinole še poezijo matere Elizabete ter Vide Jerajeve. Danes pa lahko mirno rečemo, da Vida Taufer nima vrstnice med sodobnimi slovenskimi pesnicami.

Njena poezija ni več niti začetniška niti epigonska, ampak predstavlja v resnici dragocen donesek k naši liriki, v kateri bodo njene pesmi slej ko prej zavzemale svojsko mesto ter se bodo vsaj nekatere izmed njih nedvomno ohranile kljub vsem menjavam časov, okusov in struj. Zakaj dasi se je Vida Taufer kot pesnica izoblikovala ob dveh poveljnih strujah, namreč ob ekspresionizmu ter tako imenovanem novem pesniškem realizmu, je vendarle najbistvenejši znak njenih pesmi tisto, kar je v vseh časih značilno za sleherno pravo pesniško ustvarjanje: iskrenost izpovedi in pristnost občutja ter prizadevanje za svojski izraz. Njene odlike so ravno preprostost, nežnost občutja in jasnost izražanja.

Motivno Vida Taufer resda ni Bog vedi kako bogata ter po tej strani njena poezija ne razodeva širokih življenjskih razgledov. Zato pa je tem intenzivnejše podana njena vsebina, njeno duhovno jedro. Njen čustveni in miselni svet se užiga

lahko ob najmanjših, najneznatnejših pojavih življenja. Njena lirika je vseskozi intimna, bodisi ko se spominja umrle matere, bodisi ko toži ali se raduje ob naravi, v kateri jo privlačijo zlasti cvetice, v katerih tako rada najde podobe in simbole za svoja notranja doživetja. Prav taka pa je tudi njena ljubezenska lirika, v kateri je ustvarila Vida Taufer nekaj najrahljših izrazov te čudovite življenjske skrivnosti. Značilno pa je, da je na dnu vseh njenih podob čutiti otožno melanholijo, ki se izraža v motivu minljivosti in še konkretnije, v motivu smrti.

Posebnost njene poezije je tudi to, da čustvovanje zelo pogosto prehaja v refleksijo. Toda tudi njena misel je v bistvu samo izraz spoznanja o minljivosti vsega zemeljskega. Mislim, da je prav to vzrok, da je iz osebne lirike prešla k opevanju tako imenovanih objektivnih motivov, v katerih pa tudi ne išče toliko predmetnost samo, kolikor podobe življenjske usode, ki jo naposled pojmuje kolektivno. Osebo trpljenje ji postane samo del usode, v kateri živi, tava po temi in se prebija k luči vesoljni človeški rod.

Pa tudi, kar zadeva oblikovno stran, so pesmi Vide Tauferjeve izraz in dokaz resnega pesniškega napore. Ritem njenih pesmi je po večini lahkoten, čeprav se zdi, da so zanjo še večjega pomena kakor melodioznost — podobe, izmed katerih so nekatere prav svojske. Res pa je, da se pesnica ponekod ni znala izogniti neki enoličnosti, kateri rada zapade tako v izberi motivov kakor tudi v oblikovnem pogledu. Posebno se to čuti tam, kjer pesnica menda namenoma skuša uveljaviti primitivno skladnjo brez slehernega podredja, kar ovira ne le misel in čustvo, ampak ubija tuintam tudi ritem.

France Vodnik

Krik ranjene mladosti. Avgust Fabjančič. Sonetni venec in druge pesmi, ki so vzcvele na krvavih poljanah doberdobskih. Izdalo Združenje vojnih invalidov v Ljubljani. Ljubljana 1939, strani 56, cena 8 din.

Za zapuščino mladega dijaka-vojaka Cvelbarja, ki jo je izdala lani Mohorjeva družba v Celju, smo dobili sedaj še iz enakih razmer nastalo pesemsko zbirko nekdanjega frontnega vojaka Avgusta Fabjančiča z uvodom Ivana Vuka. Če je pa bila izdaja Cvelbarjeve zapuščine kljub nedozorelosti njegovega dela, še nekako upravičena, izdaja pesmi Avgusta Fabjančiča ni niti opravičljiva, čeprav pravi urednik, „da se avtor ne poteguje za naslov pesnika“. Čemu potem ves ta trud? Tem manj, ker pesmi — razen ene ali dveh — sploh niso nikak „dokument časa“, ker nimajo z vojno in vojnim trpljenjem nobene neposredne zveze. Razen tega so frazersko epigonstvo brez zanimanja in cene. Skoraj nerazumljivo je, da ubira preprost človek, ki ga niso pokvarile šole, strune za velikim Prešernom, piše sonetni venec, ki je brezkrvna in puhla prepesnitev Prešernove umetnine — od katere si je izposodil nekatere verze, kar nespremenjene — hoteč s tem premlevkom izraziti svoja čustva in razpoloženja, namesto da bi nam zapel tako, kakor so peli naši nepokvarjeni narodni pesniki. Taka poezija bi bila zares vredna objave, kakor je ona mnogih preprostih hrvatskih in drugih kmetov. Ta ni. To bi morala čutiti tudi urednik in založnik.

R. Rehar

POPRAVKI

V poročilu Župančič v šolski klopi v 9. številki Obzorij je treba popraviti sledeče: V geslu mora stati „legt was unter“, prvi „takoj“ (str. 386, 8. vrsta od sp.) se mora glasiti prav „tukaj“, na str. 387 treba v 12. vrsti od zg. brati „vznevolji“, na str. 388 pa v 8. vrsti od sp. „bistrogledec“, ne „hitrogledec“!

